

Roela Muusikalis-kirjanduslik Selts

Uno Trumm

Rakvere 2021

Sisukord

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS	3
ALLIKAD	3
1. ROELA MUUSIKALIS-KIRJANDUSLIK SELTS (1909–1917)	5
ROELA MUUSIKALIS-KIRJANDUSLIKU SELTSI ASUTAMINE	5
SELTSI PÕHIKIRJAST	6
SELTSI TEGEVUSEST 1909–1917	8
SEGAKOOR	11
PASUNAKOOR	15
NÄITEMÄNGU ALGUSEST ROELAS	17
RAAMATUKOGU	19
JÜRI HANSAR	20
2. ROELA MUUSIKALIS-KIRJANDUSLIK SELTS (1918–1940)	22
SELTSI TEGEVUS	22
SELTSIMAJA	25
PIDUDEST JA NENDE KORRALDUSEST	28
SEGAKOOR	32
PASUNAKOOR JA TEISED MUUSIKAKOLLEKTIIVID	34
NÄITEMÄNG	35
SELTSIELU TEGELASTEST	37
RAAMATUKOGU 1918–1940	39
<i>Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi raamatukogu</i>	<i>39</i>
<i>Roela valla avalik raamatukogu</i>	<i>40</i>
3. ROELA KULTUURIELU SAKSA OKUPATSIOONI AJAL (1941–1944)	46
SELTSIELU	46
RAAMATUKOGU	46
ROELA VALLA RÄNDRAAMATUKOGU	48

Sissejuhatus

20. sajandi algusaastail peeti Roela mõisa piirkonda metsakolkaks, mis teistest maha jäi ja seetõttu harva ajakirjanduse pilku väärís. Juba 1901. aastast tegutsesid Roelas küll pisike raamatukogu, segakoor ja orkester, kuid agaraid ja tegutsemishimulisi inimesi ühendavat seltsi piirkonnas ei olnud. Kui valdavalt mõisaga seotud ametimehed algatasid ja said 1909. aastal tegevusloa Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi (edaspidi Roela MKS) asutamiseks, oli see esimene piirkonnas asutatud selts, mis koondas enda varju alla kogu piirkonna senise kultuuritegevuse, nii raamatukogu, segakoori, näiteseltskonna kui ka orkestri. Selts tegutses lakkamatult ja viljakalt kuni 1940. aasta septembrini, mil suleti seoses Nõukogude okupatsioonivõimude tegevusega. Kuigi Saksa okupatsiooni ajal (1941–1944) MKS-i taastamine võimalik ei olnud, tegutsesid endiselt edasi seltsi segakoor ja raamatukogu.

Roela MKS rajamine andis tõuke ka teiste kohalike seltside tekkimiseks. Nii olevat – toonase ajakirjanduse hinnangul – vastukaaluna Roela MKS-i kogunenud saksikuma seltskonna tõusiklikule käitumisele hakatud juba 1909. aastal organiseerima valdavalt taluperemehi ühendanud Roela Vabatahtlikku Tuletõrjeühingut (edaspidi Roela VTÜ), kuhu siis ka paljud algul MKS-iga ühinenud astusid. Hiljem siiski seltside suhted normaliseerusid ning mõlemad mahtusid oma tegevusega ära Roela VTÜ seltsimajja, mille ehitamist ka MKS oma vahenditest toetas.

Järgneva uurimuse eesmärgiks on valgustada Roela MKS-i tegevust niivõrd, kuivõrd see olemasolevate arhiivi- ja ajakirjanduse allikate ning mälestuste põhjal võimalikuks osutub ning vaadelda tema tegevussuundi kohaliku rahva vaba aja sisustamisel ning inimesi, kes seltsi juhtimisel ning erinevates tegevustes kaasa löid. Kuna raamatukogu pidamine oli üks seltsi olulisematest ning ka kõige pikemat järjepidevust omavatest tegevustest, siis pööratakse sellele erilist rõhku. Ajaliselt katab uurimus aastaid 1901–1944.

Foto 1. Sellel 20. sajandi alguse grupipildil olevad Roela lapsed olid kohaliku seltsielu algusaegade kaasaegsed (RMF 1408:14)

Allikad

Seltsi loomisest annab aimu toimik selle registreerimisest 1907.–1909. aastal ning järgnevast tegevusest Eestimaa kubermangu seltsiasjade nõukogusse saadetud tegevusaruanded aastaist 1909–1915.¹ Aruandeaasta algas jooksva aasta 1. aprillil ning lõppes järgneva aasta 31. märtsil, mistõttu seltsi üldkoosolekud toimusid tavaliselt märtsi lõpupoole.

¹ EAA 44, 1, 291; EAA 44, 1, 15–20, 23.

Roela MKS-i ümberregistreerimise toimik vastavalt noore Eesti Vabariigi seadustele pärineb 1919. aastast.² Roela MKS-i ja selle raamatukogu kohta aastail 1921–1944 sisaldusid andmed – ankeedid, aruanded, toetuse määramise otsused jms – Viru Maavalitsuse Haridusosakonna kirjavahetust sisaldavais toimikuis.³

Kõige parem informatsioon seltsi korraldatud pidude ja nende kava ning löbustuste kohta Eesti Vabariigi ajal, leidis Roela piirkonna konstaabli kirjavahetust sisaldavates kaustades. Kahjuks polnud kõik toimikud säilinud ning andmeid oli võimalik saada ainult ajavahemikest 10. mai 1927 kuni 4. märts 1931 ja 1940. aastast.⁴ Peokuulutusi ning mõnikord ka pidude ülevaateid, eriti juhtudel, mil toimus skandaalseid sündmusi – avaldasid aeg-ajalt ajalehed Wirulane (1924–1934) ja Wirumaa Teataja (1925–1940).⁵ Seltsielutegelaste kohta andis üsna head informatsiooni ajalehes Wirumaa Teataja 1933.–1934. aastal ilmunud pikem järjejutt „Ringwaade Wiru-Roelast“.⁶

Kasutatud on ka Julie Kulliku, Moorits Keskküla ja Leontine Valteri mälestusi, mida on talletanud omaaegse Rakvere Muuseumi (praegu SA Virumaa Muuseumid) töötajad. J. Kulliku mälestused hõlmavad tema tegevust segakooris aastail 1901–1903, M. Keskküla koostas Roela segakoori juhi Jüri Hansari biograafia ning L. Valteri mälestustest leidis nii mõnegi infokillu näiteseltskonna tegevuse kohta.⁷

² ERA 14, 3, 912.

³ ERA 3138, 1; ERA 3138, 2.

⁴ ERA 26, 3, 759–762.

⁵ Mõlemad väljaanded on digitaalselt leitavad keskkonnas DIGAR (dea.digar.ee).

⁶ Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 145, 148; 1934, nr 2, 4, 11, 14, 15.

⁷ RM 2657 Ar1k 527; RM 2710 Ar1k 531:1; RM 2710 Ar1k 531:2; RM 4223 Ar1k 916:3.

1. Roela Muusikalis-kirjanduslik Selts (1909–1917)

Seltsiliikumine algas Roelas suhteliselt hilja, 19. sajandi viimaseil aastail etendati esmakordselt näitemäng ning 1901. aastal puhuti elu sisse segakoorile ja pasunakoorile. Nende tegevus sõltus aga üksikute eestvedajate teotahtest ja võimalustest ega olnud seega jätkusuutlik. Kindlama aluse said kõik mainitud tegevused alles siis kui 1909. aastal loodi Roela MKS ja 1911. aastal Roela VTÜ.

Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi asutamine

Nagu öeldud, peeti Roela piirkonda 20. sajandi alguses mahajäänud ja väheerksaks nurgataguseks, mille kohta ajalehtedestki midagi väga harva võib leida. Ajalehe Postimees sõnul „*Roela rahwas on siimaani küll palju halbu sammusid omas elus teinud, aga nüüd hakkab asjaolu juba mõnest küljest paranema, olgugi et joomine ikkagi weel, iseäranis noortemeeste juures, kui uhkuse asjaks on*“. Siiski olevat sealgi tekkinud „*ringkond ärksamaid noormehi, kes joomise ja pitsballide wastu wõitlema hakkasiwad*“.⁸

Foto 2. Lehekülg Roela MKS registreerimist käsitlevast toimikust enamuse seltsi asutajaliikmete nimedega 1907. aastast (EAA 44, 1, 291: 1p)

30. detsembril 1907 andsidki 32 „ärksamat“ meest ja naist (21 meest ja 11 naist) Eestimaa kubernerile nimele sisse palvekirja sooviga registreerida seaduslikus korras Roela MKS-i põhikiri. Seltsi asutajaliikmetena olid sellele alla kirjutanud vallakirjutaja Jüri Kuhlbas, peremees Tõnu Jürna, saeveski juhataja Eduard Espe, õpetaja Jaan Grusdam, kingsepad Hans Laasberg (Lasberg) ja Jaan Jürna, mõisatöoline Hindrik Rebane, rentnik Juhan Mathisen, viinapõletaja Karl Kronfeldt, aidamees Jüri Terras, rentnik Joosep Uueni, masinist Eduard Veide, metsavaht Mihkel Linamaa, õpetajad Jüri Hansar ja Jaan Ant, arst Aleksander Kullik, saeveski meister Friedrich Repson, mõisa kirjutaja Paul Rumm, mõisa metsnik Anton Paukas, mõisavalitseja Viktor Birk, kaupmees Evald Udrich, Anna Veinmann, Taali Terras, Leena Lasberg, Maria Linamaa, Taali Storchmann, Olga Mathisen, Mai Pajupuu, Anna Rebane, Julie Hansar, Emilie Louise Espe ja Emilie Repson. Palvekirja sisse andjaks ja sellega seotud toimingute tegijaks nimetasid asutajad J. Kuhlbassi. Saanud palvekirja, viisid kubermanguvalitsuse kantselei vastavad osakonnad läbi taustauuringu, milles leiti, et asutajatele on omane hea käitumine, kõrged moraalsed väärtused ja poliitiline usaldusväarsus ning ükski neist pole olnud ega ole kohtu ja juurdluse all. Kuna taustauuringuga seoses tekkis asutuste vaheline ametlik kirjavahetus, nõuti asutajatelt 18. veebruaril 1908 enne seltsi

⁸ Postimees, 1909, nr 66; Postimees, 1911, nr 98.

põhikirja registreerimist kahe tempelmargi eest ühe rubla ja 50 kopika tasumist.⁹ Põhikirja siiski ei registreeritud, kuna selle §3 sisaldas võimalust korraldada muusikalisi õhtuid, mille kanti ette tsensuuri poolt ametlikult lubatud muusikapalu, ilma eelneva võimude poolse loata. 28. märtsil esitatud keeldumisteatele vastasid asutajad uue palvekirjaga, avaldades soovi muudatustega põhikiri siiski kinnitada. Põhikirja siiski ei kinnitatud, kuna selle tagasilükkamisega tekkinud kirjavahetuse kulude katteks pidi selts enne kustutama kolm tempelmarki, hinnaga kokku kaks rubla 25 kopikat. Kirjavahetus kubermanguvalitsusega kestis sügiseni ning lõpuks esitasid üksteist kangekaelset asutajaliiget – J. Hansar, J. Ant, Eduard Woldt, V. Birk, Ed. Espe, K. Kronfeldt, E. Udrich, Mihkel Nirgi, T. Jürna, A. Paukas ja J. Kuhlbas – 1. detsembril 1908 veelkord palvekirja seltsi põhikirja registreerimiseks. Sel korral saavutati ka tulemus ning 6. märtsil 1909 Roela MKS-i põhikiri registreeriti.¹⁰

Foto 3. Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi registreerimisteade (Eestimaa Kubermangu Teataja, 1909, nr 16)

Seltsi põhikirjast

Seltsi asutamise toimikus oli ka kubermanguvalitsusele jäänud eksemplar seltsi registreeritud põhikirjast, mida järgnevalt refereeritaksegi.¹¹ Põhikirja järgi tegutses selts Roela valla piirides ning selle eesmärk oli oma liikmete muusikalise ja üldharidusliku taseme edendamine. Selle saavutamiseks korraldas selts oma liikmetele laulu- ja orkestriproove, kontserte, etendusi, muusikalisi-, kirjanduslikke-, perekondlikke- ja peoõhtuid. Selts avas raamatukogu, mille fondi võisid lisaks üldhariduslikele raamatutele kuuluda ka noodid ja muusikakunsti käsitlevad teosed. Kõik muusikalistel õhtutel ette kantavad muusikapalad ja -teosed – kas varem avaldatud või avaldamata – pidid enne ettekannet saama kohaliku tsensori või teda asendavate võimude loa, etendavate näidendite afišid pidi Trükiasjade Peavalitsusse esitama õigeaegselt ja koosolekutest teavitama vastavalt seadustes sätestatule kohalikke politseivõime. Kõigilt tasulistelt peoõhtutelt ja vaatamängudelt pidi selts tasuma lõbustusmaksu, mida võeti vastavalt kehtivaile seadustele keisrinna Maria patroneeritavate heategevuslike asutuste kasuks.

Foto 4. Roela MKS 6. märtsil 1909 registreeritud põhikirja esileht (EAA 44, 1, 291: 33)

Seltsi liikmeks tohtisid astuda kõik täisealised mõlemast soost, kõigist seisustest ja teenistusastmetel isikud, va teenistuses viibivad alamväelased, kohtulikult piiratud õigustega

⁹ Tempelmark – tsariajal olid ametlikud dokumendid maksustatud riigilõivuga, mille tasumiseks osteti ja kleebiti dokumendile vastavad margid. Nende kustutamine toimus käsitsi (läbikriipsutamine) või vastava templiga.

¹⁰ EAA 44, 1, 291: 1–42.

¹¹ EAA 44, 1, 291: 32–37.

ning kohtu ja juurdluse all viibivad ning oma vara raiskamise tõttu eestkoste all olevad ja vallakogukonna ning politseivõimude järelevalve all olevad isikud. Liikmed olid tegev-, au- ja toetajaliikmed. Uute liikmete vastuvõtmine toimus seltsi üldkoosolekul juhatuse ettepanekul häälteenamusega. Nad pidid vastuvõtmisel tasuma aastase liikmemaksu: mehed ühe rubla ja naised 50 kopikat. Liikmed, kes aasta jooksul oma liikmemaksu tasumata jätsid, loeti seltsi liikmete hulgast lahkunuks. Vaesed ja maksejõuetuid võis seltsi vastu võtmisel, juhatuse otsusel liikmemaksust vabastada. Põhikirja või üldiselt levinud korraliku käitumise norme rikkunud liikmed võis üldkoosolekul $\frac{2}{3}$ seltsi liikmete häältega sealt välja heita, juhul kui koosolekul osales vähemalt $\frac{2}{3}$ seltsi liikmetest.

Seltsi juhatus koosnes esimehest ja tema asetäitjast, puhkpilliorkestri ja laulukoori dirigentidest, laekurist, kirjatoimetajast ja tema abist. Juhatuse liikmed valiti ümber üldkoosolekul häälteenamusega, nende ametiaeg kestis ühe aasta ning neid võis ka tagasi valida. Juhatuse ülesandeks oli seltsi liikmetele ülesannete andmine, seltsi varanduse eest hoolitsemine, seltsi üldkoosolekute korraldamine, seltsi eesmärkide täitmiseks vajalike vahendite hankimine, seltsi põhikirja täitmise tagamine, suhtlemine ametiasutuste ja eraettevõtetega, üldkoosolekule aastaaruande esitamine ning kohaliku politseiülevaate õigeaegne informeerimine üldkoosolekute toimumise kohast, ajast ja päevakorrast. Päevakorrapunktid pidid olema seotud seltsi põhikirjalistest eesmärkidest tulenevate teemadega. Üldkoosolekule esitatava aruande üle vaatamiseks ning seltsi rahaasjadel silma peal hoidmiseks valiti viieliikmeline revisjonikomisjon.

Üldkoosolekud jagunesid korralisteks ja erakorralisteks. Korralised üldkoosolekud toimusid kord aastas, aruandeaasta lõpus, erakorralise koosoleku võis kokku kutsuda juhatus või $\frac{1}{10}$ liikmetest kirjaliku avalduse põhjal. Korralisel koosolekul esitas juhatus seltsi tegevuse aruande, mis hõlmas ka tulude ja kulude eelarvet ning revisjonikomisjoni seisukohta selle suhtes, üldkoosolek kinnitas aruande, valis juhatuse ja revisjonikomisjoni uued liikmed. Üldkoosolek loeti teovõimeliseks, kui sellel osales $\frac{1}{3}$ seltsi liikmetest. Kui kvoorum puudus, kutsuti uus üldkoosolek kokku seitsme päeva pärast ning see oli teovõimeline osalejate arvule vaatamata. Üldkoosoleku juhatajaks valiti juhatusse ja revisjonikomisjoni mitte kuuluv seltsi liige. Kõik päevakorras olevad küsimused võeti vastu üldkoosoleku häälteenamusega, ja põhikirja muutmine, seltsi tegevuse lõpetamine, kinnisvara ost ja müük, seltsi kapitalide kulutamine ja laenulepingute sõlmimine, mille otsustamiseks olid vajalikud vähemalt $\frac{2}{3}$ seltsi liikmete hääled.

Seltsi eelarve kinnitas igal aastal üldkoosolek. Seltsi rahakassa oli allkirja vastu usaldatud laekurile, kes teostas väljamakseid vastavalt eelarvele. Väljamakseid tohtis teha seltsi esimehe

kirjalikul loal, millele oli oma allkirja andnud ka seltsi kirjatoimetaja. Maksete saajatelt võeti allkirjad väljaminekute raamatusse. Laekuri ülesandeks oli ka raha liikumist kajastava aastaaruande koostamine. Sissetulekute ja väljaminekute üles märkimiseks andis juhatus igal aastal laekurile seltsi esimehe ja aseesimehe allkirjade ning kirjatoimetaja kinnituse ja seltsi pitsatiga pitseeritud nõorraamatu. Aastaaruande koostas laekur ning esitas selle kaks nädalat enne üldkoosolekut ühes kõigi raha liikumist kajastavate dokumentide ja raamatutega seltsi juhatusale. Aastaaruanne ühes seltsi tegevusaruandega esitati igal aastal kahes venekeelses eksemplaris kubermanguvalitsusele.

Seltsi põhikirja muutmiseks pidi selts pöörduma kirjalikult palvekirjaga Eestimaa kubermeri poole. Seltsi likvideerimisel anti selle varandus vastavalt üldkoosoleku otsusele ja valitsusorganite nõusolekul üle seltsi eesmärkidele vastavatele asutustele, mille kohta selts esineb ettekandega Siseministrile. Juhul kui üldkoosolek varanduse üleandmise otsust ei tee, läheb see riigi omandisse.

Foto 5. Roela MKS põhikiri trükiti 1909. aastal 20 rubla eest Rakveres Nikolai Erna trükikojas (ERA 14, 3, 912: 2; EAA 44, 1, 15: 310)

Seltsi tegevusest 1909–1917

Roela MKS alustas oma tegevust üldkoosolekuga vallamaja saalis 22. märtsil 1909 ning seal valiti seltsi astunud 50 liikme poolt ka selle esimene juhatus, mille esimeheks sai Roela mõisa saeveski juhataja sakslane Eduard Espe.¹²

Ed. Espe sündis 10. augustil 1875 Jõelähtme kihelkonnas Nehatus ning suri Tallinnas 25. septembril 1937. Ta abiellus 1900. aastal Emilie Louise Trohmiga. Hiljemalt 1900. aastast elasid nad Roelas ning siin sündisid kaheksa nende üheteistkümnest lapsest. 1919. aastal asus perekond Tallinna.¹³

Roela MKS-i algusest ja esimestest tegevusaastatest avaldas ülevaate ajaleht Postimees 1911. aastal:

1909. aastaks saadi niikaugale, et esimene selts Roela Muusika ja kirjanduseselts asutati, kes enesele ülesandeks tegi rahwale kirjandust muretseda ja seltsimaja asutada. Ülesanne on suur, aga wisalt tehti tööd ja wiimaks kogus seltsi juba üle 100 liikme. Asutati muusika ja laulukoor, kes oma sündimise eest iseäranis kooliõp. Hansarile tänu wõlgnewad. Pandi ka pidusid toime, millest osawõtmine wähehaawal kaswas. Hakati rahwale kirjanduse ja ajalehtede kasu seletama, millel ka tagajärge oli. Palju wõitlust oli

¹² Postimees, 1909, nr 75.

¹³ EAA 3114, 1, 49: 4p–5; ERA 3138, 3, 3a: pagineerimata.

*seltsil n. n. „noakangelastega“, kes kirjandusest ega seltsielust midagi kuulda ei tahtnud, waid oma joomapidudele ja riidudele truuks jäiwad. Selts oleks weel palju wõinud ära teha, aga „seisustewahed“ ja alkohol, mis sisse toodi, mõjus halwasti. Pidude eeskawad jäiwad ikka kesisemaks; pidude ajal oldawat lihtsamate inimeste wastu kõrgid jne. Laulukoor läks hingusele. Seltsi liikmete arw hakkas alanema ja on juba 40 pääle langenud. Leiti end lootustes petetud olewat. Et algatud tööd mitte pooleli jätta, asutasiwad talumehed tuletõrjajateseltsi, mis käesolewa aasta jaanuarikuus kinnitust leidis. Seltsi ümber kogus esialgselt ligi 40 liiget. Seniajani pole selts suutnud weel suuremat elumärki awaldada, aga nagu kuulda, tahta ta juba suwel pidu ja näitemüüki toime panna. Tuleks soowida, et seltsist alkohol eemal hoitakse, kui ta tahab edeneda.*¹⁴

Ilmselt paistsid probleemid seltsi elus silma aga juba varem, sest ajalehes Meie Kodumaa avaldatud Incognito hinnangul „hiljuti asutatud Roela muusika ja hariduse selts näib ka õige nõrk oma tegevuses olema, tuleb wist sellest, et etteotsa mehed on valitud, kes mitte seltsielu ei tunne ja asja edasiviimiseks liiga nõrgad on“.¹⁵ Kõige suurem probleem võiski esialgu üles kerkida seisusevahedest. Kahjuks pole küll teada, kes lisaks Ed. Espele 1909. aastal veel seltsi juhatusse kuulusid, kuid arvestades seltsi esialgsete asutajaliikmete nimekirja oli valdavalt tegemist mõisaametnikega, kellest osa identifitseerisid end sakslastena või olidki seda.¹⁶ 1913. aastal pidas vasakpoolsemate vaadetega silma paistnud ajalehe Tallinna Teataja ajakirjanik Roela saeveskist rääkides vajalikuks lisada, et „wabriku-walitseja [Ed. Espe – UT] küllalt wiisakuseta töölistega ümber käib“.¹⁷

Foto 6. Roela MKS pitsatijäljend (EAA, 44, 1, 19: 352p)

Oma esimesi tegevusaastat alustas selts hoogsalt, aruandeaasta jooksul peeti vähemalt kolm avalikku pidu. Aruanne küll pidude arvu ei nimeta, kuid see on oletatav järgnevate aastate pidude sissetulekuid võrreldes. 1910/1911. aasta jooksul peeti kaks üldkoosolekut, üksteist juhatuse koosolekut, kolm avalikku pidu ja kolm suletud perekonnaõhtut seltsi liikmetele. Samal aastal said aga alguse ka eespool kirjeldatud mured ning 1912. aasta alguseks langes seltsi liikmete arv 20-ni. Küllap olid aga ajalehes Postimees toodud etteheited seotud eelkõige seltsi esimehe E. Udrichi ja tema eestvedamisel tegutsenud juhatuse möödalaskudega. Uue

¹⁴ Postimees, 1911, nr 98.

¹⁵ Meie Kodumaa, 1909, nr 62.

¹⁶ Seoses Roela MKS 30. aastapäevaga soovis ajaleht Wirumaa Teataja küll esimese juhatuse koosseisu üles lugeda, kuid esitas selle asemel hoopis üheteistkümne seltsi asutajaliikme nimed, kelle 1. detsembril 1908 sisse antud palvekirja alusel selts lõpuks registreeriti. EAA 44, 1, 291: 30–31p, 33; Roela muusika-kirjandusselts 30-a. – Wirumaa Teataja, 1930, nr 35.

¹⁷ Waps. Roela lausaagimisewabrikust. – Tallinna Teataja, 1913, nr 71.

juhatuse eesvõttel saadi madalseisust siiski jagu ning selts võttis taas jalad alla, kuid 1. septembril 1914 alanud I maailmasõda tegi oma korrektiivid ning seltsi liikmete arv langes jälle.

Tabel 1. Roela MKS tulud ja kulud aastail 1909/1910–1915/1916¹⁸

Aruande-aasta	Sissetulek	Väljaminek	Ülejääk	Pidusid aastast	Liikmeid aruandeaastal	
					Alguses	Lõpus
1909/1910	250.15	225.44	24.71	3(?)	50	105
1910/1911	269.22	253.43	15.79	6	105	55
1911/1912	148.74	103.62	45.12	2	55	20
1912/1913	129.53	64.48	65.05	1	22	54
1913/1914	196.02	158.00	38.12	3	54	59
1914/1915	460.24	417.94	42.30	4	59	41
1915/1916	415.15	342.51	72.64	4	41	33

Tabel 2. Roela MKS esimehed ja kirjatöimetajad 1909–1917. Seltsi esimees 1912/1913 asuandeaastal ja kirjatöimetaja 1913/1914. aruandeaastal olid üks ja sama inimene, kuid tema nime polnud aastaaruannetele antud allkirjade abil võimalik tuvastada¹⁹

Aruande-aasta	Esimees	Kirjatöimetaja	Üldkoosoleku toimumisaeg
1909/1910	Eduard Espe		22. märts 1909
1910/1911	Evald Udrich	Jüri Kuhlbas	25. märts 1910
1911/1912	Evald Udrich	Eduard Woldt	25. märts 1911
1912/1913	?	Eduard Laas	26. märts 1912
1913/1914	Toomas Prillup	?	enne 8. maid 1913
1914/1915	Karl Kronfeldt	Eduard Laas	25. märts 1914
1915/1916	Karl Kronfeldt	Eduard Laas	12. aprill 1915
1916/1917	Karl Kronfeldt	Villem Ööpik	24. aprill 1916

1912. aastal tähistas selts pidulikult 1812. aasta Isamaasõja 100. aastapäeva ning 23. juunil 1913 Romanovite dünastia 300. aastapäeva.²⁰ L. Valteri sõnul:

Meie perele anti puhkpillide hooldamine, lõime need vaskpasunad hiilgama, orkester mängis koolimaja vahetus läheduses, ka tohutud toidu varud – saiad, vorstid tehti võileibadeks koolimajas. Lauri Mihkli naabruses. Seltsimajas peeti õhtul pidu, tants, ringmängud: „Üks jahimees läks metsa, see kasemetsa pool, tal tee peal vastu tuli üks ilus tütarlaps“, „Vares vaga linnukene, lendas linna uulitsale, sealt tema lendas katusele, kõrtsimamma matusele“.²¹

¹⁸ EAA 44, 1, 15: 310–310p; EAA 44, 1, 16: 266–266p; EAA 44, 1, 17: 498–498p; EAA 44, 1, 18: 514; EAA 44, 1, 19: 351–351p; EAA 44, 1, 20: 615–615p; EAA 44, 1, 23: 410–410p.

¹⁹ EAA 44, 1, 15: 309–310p; EAA 44, 1, 16: 265–266p; EAA 44, 1, 17: 497–498p; EAA 44, 1, 18: 513–514; EAA 44, 1, 19: 350–351p; EAA 44, 1, 20: 614–615p; EAA 44, 1, 23: 409–410p.

²⁰ EAA 44, 1, 18: 514; EAA 44, 1, 19: 351.

²¹ RM 4223 Ar1k 916:3.

Allpool tuleb põgusalt juttu senisest seltsimajast ja külakõrtsist, mille asemele Lauri Mihkli naabrusse ehitati uus seltsimaja. Võib-olla just seda pidas oma ülestähendustes silmas ka L. Valter, mis viitab, et ajavahemikus 1909–1913 võis selts oma pidude pidamiseks kasutada mingit selleks kohandatud hoonet, mis haakus kuidagi ka endise kõrtsihoonega ning pidi olema köetav, sest terve hulk seltsi pidudest peeti sügisel talvel ja kevadel.²² Ilmselt just sellesse nn vanasse seltsimajja näitelava ehitamiseks vajalike vahendite korjamiseks, korraldati 24. veebruaril 1918 saeveski (lauavabriku) ruumides piduõhtu „*kohaliste poissmeeste poolt*“.²³ Roela MKS-ile kuuluva hoone olemasolu tunnistab ka selle 1915/1916. aasta eelarve, mille tulude hulgast leiab ruumide rentimise eest Roela VTÜ-lt saadud 45 rubla.²⁴

Ainus seltsi juhatus, mille täielik koosseis Eesti Vabariigi eelsest ajast praegu teda on, valiti üldkoosolekul 12. aprillil 1915. Seltsi esimeheks sai K. Kronfeldt, aseesimeheks Eduard Jõe, laekuriks Toomas Prillop, kirjatoimetajaks Eduard Laas, tema asetäitjaks Ludvig Noormägi, puhkpilliorkestri dirigendiks Johannes Vakker (eestist Vagur) ja laulukoori dirigendiks Johannes Aavik. Politsei andmeil olid nad hea käitumise, kõrgete moraalsete väärtutega ja poliitiliselt usaldusväärsed ning ükski neist polnud ei kohtu ega juurdluse all.²⁵

Foto 7. Villem Ööpik (Ewi Mai Daumi erakogu)

1917. aasta aprillis teatas Virumaa Eesti Seltside Liidu (Virumaa ESL) täidesaatev komitee, et Roela MKS on astunud Liidu liikmeks ning tema esindajaks seal on Villem Ööpik.²⁶ Ilmselt võeti otsus vastu märtsis-aprillis 1917 toimunud üldkoosolekul. Kahjuks pole sel koosolekul vastu võetud seltsi tegevusaruannet säilinud. Samuti pole allakirjutanule teadaolevaid andmeid seltsi tegevusest 1917.–1918. aastal, kuigi võib näiteks eeldada, et ESL-i poolt Eesti polkude varustamiseks annetuste – 1049 rubla 40 kopikat – kogumine 1917. aasta mais toimus Roela vallas just Liidu liikmete – Roela MKS ja VTÜ kaudu.²⁷

Segakoor

Segakoori asutas Roela mõisakooli õpetaja Jüri Hansar 1901. aastal. Koori algaastaist jutustas seal kuni meheleminekuni, aastail 1901–1903 laulnud Julie Kullik 1969. aastal Vanda Sardmale. Kuna jutustus on pealegi heas Roela murdekeeles, leiab see järgnevalt ohtrat tsiteerimist:

²² Wiru Roela seltsimaja awamine. – Waba Maa, 1922, nr 258; RM 4223 Ar₁k 916:3.

²³ RM 4851 Ar₁ 587:209

²⁴ EAA 44, 1, 23: 410.

²⁵ EAA 44, 1, 291: 50–50p.

²⁶ Wirumaa Eesti seltside liit. – Tallinna Teataja, 1917, nr 90.

²⁷ Päewaleht, 1917, nr 110.

Noh, selle Anseriga, selle Muoritsa [Moorits Keskküla] õemies, sie oli kuoliõpetaja, Ruela külakooliõpetaja, temaga laulsime. Meid oli kakskümmend kaheksa lauljat. [...] Ma olin kahekümneaastane kui mehele läksin, ja seitsmeteistkümnest kuni kahekümne aastani käisin laulmas, kolm aastat. Õppimas käisime kuolimaja juures, kus Anser elas. Sial on praegu Ruela metsekond, maantie ääres, sie on lähikäidav koht. Kiiremal kordadel käisime ikke kaks korda nädalas. Kas laupäev või pühapäev ja veel üks kord nädala sies. Aga kui ei old kiiret õppust, siis üks kord nädalas, pühapäev, õhtupuole ikke. Nied laulud, mis meil käsil olid, said üle võetud, ja mida tuli rohkem õppida, sai korratud mitu korda. Kui õppisime, üks minu kõrval laulis, tema, kui mina vaiksemaks jäin, laulis mulle kohe suhu. Meie olime aldis mõlemad. Temal oli ia äel või arvas ta ise, et on ia äel. Tema laulis siis mulle kohe suhu. Aga temal lõppes sie nii, et visati kuorist välja. Ta oli liiga suurepärase oma lauluga sial.²⁸

Foto 8. Roela mõisa algkooli õpetaja ja koorijuht Jüri Hansar oli üks Roela seltsielu käivitajaid ja eestvedajaid (Foto: August Voldemar Keskküla, 20. sajandi algus; RMF 672:5.tif)

22. juunil 1903 esines Roela segakoor J. Hansari juhatusel Viru-Jaagupi Põllumeeste Seltsi korraldatud maakonna laulupäeva kontserdil ja võistulaulmisel, mis toimus seltsi näituseplatsil (praegu Karja tänav).²⁹ Kooris laulnud Julie Kulliku sõnul:

Ühel ainsal laulupeol käisin Rakveres. Kui viel linnast läbi käisin, vaatasin ikke, Uostelongi plats oli, kus sie pritsikuur on, selle taga oli, nüid on maju täis. Enne oli sie süödiplats. Laulu korral oli Uostelongi platsil plankaed ümber ja väravad ies ja püine ka. Kolmsada lauljat üöeldi olema. Sial olid siis ka pillimehed, neid oli üks veikene tropp. Oh eldust, sie jäi mulle mälestuseks kohe, me väsisime irmus ära. Ruelast oli ometigi kakskümmend seitse versta. Ja sel aal ei käind mingisuguseid pussisid ega. Mõnel üksikul miesterahval-lauljal oli jalgratas. Paar obusemiest oli lauljate ulgas, perepojad. Neil olid jälle oma pruudid ja tuttavad pial. Kuorijuhil oli ka obune, temal oli maad ja. Tema oli oma perega ka hobusega. Tema naine, sie Julje, laulis ka. Meie oma külast kuue-, seitsmekeste akkasime jala minema. Jaanipäeva aal sie suveüö lühike, me ei maganudki sie üö. [...] Üö oli juba. Sue oli. Ommiku, kas umbes kella kümne ajal, saime Rakvere vallamaja juurde. Anseri puolt oli üöldud, et sinna kokku tulla. Vallamaja juures tegime pruovi. Muidugi oli vist Tõrma kuoriga kuos, enne ei old ju kuos lauldud viel. Õues vist,

²⁸ RM 2657 Ar₁k 527

²⁹ Uus Aeg, 1903, nr 44

meid oli ju palju. Muorits ehk mäletab, kas vallamaja ajas või sies. Vallamaja aeda panime veel palitud maha ja eitsime puhkama, olime ju magamata. Aga minul küll und ei tuld. Siis sialt sai minna, üöldi kas „Üöbiku“ saal või, sialt iest sai algus võetud, sialt oli siatud sie rong. Ja kus sie natsalniku maja oli, sial Pikal tänaval, selle iest käisime kolm korda läbi. Olid juhid, kes kierasid ümber meid, nii et kolmikrong oli ukse ies. Siis sialt edasi läksime sinna Uostelongi aeda, kus sie laulupidu oli. Sial sai ühiselt laulda ja meil oli veel võidulaul kuos Tõrma kuoriga. „Kas emasüdan tunned sa“, sie oli meie võidulaul. Ma ei tea, missuguse koha saime, aga 60 rubla pidi meie võit olema. Meil oli suur kuor küll, meie oleks võind üksikultki laulda, aga Tõrma kuor oli veike. Ja Anser ja Muorits nagu nad sugulased olid, siis laulsime kuos.

Kas siis tie nii ka oli, kui nüüd asvalttied. Maal olid kruusatie. Aga sie klomptie linnavahel oli uopis ull. Meil läksid küll mõned rongist välja kõnnitie piale, aga valged kleidid olid, tuntsid ära, kes välja läksid. Aga minagi läksin pärast. Sie tegi ju jalad aigeks, sie klomptie. Varbad olid täitsa kibedad, veelgi on mieles, kui valus oli. Ja kingad olid, nagu sel aal kanti, paeltega, ummiskingad üöldi, nesukesed puolkõrged kontsad, aga nahk muidugi kõvem.

Kui oli pidu läbi, siis akkasime minema igaüks oma tropiga. Kellel olid hobused, poistel olid mõnel jalgrattad. Mina akkasin kuos õega jala minema, tema ka laulis. Aga kui me siin Jaagupi ligedal olime, siis saime mõned kilumietrid hobusega, hobusemehed võtsid meid sõidale. Eks nad näind, et väsind olime, ja akkas kahju meist. Nied olid kas [laulupeo] iestseisjad või juhatajad, ühed Vilud olid. Põllumieste selts oli, kes selle laulupeo tegi. Mina istusin ies kahe mehe vahel ja rahasatatul oli minu süles. Õde istus taga. Pikk tüovanker oli, vedruvankriga ei saa taga istuda. Piduraha oli vist, sest Küti põllumieste selts korraldas selle.³⁰

Ajalehe Postimees hinnangul läks laulupäev hästi korda, kuna laulud olid valitud kooridele jõukohased. Segakoorid esitasid Karl August Hermann „Neiuke, peiuke“ ja „Oh laula ja hõiska“ ning Johann Voldemar Jannseni ja Joseph Hartmann Stunzi laul „Eesti vennad, laulgem rõõmsalt“ ning rahvaviisi „Üles, üles“. Ühendkoorid laulsid: „Nagu linu tiivul“ ja „Keisrilaulu“ peo alguses ja lõpus.³¹ Erinevalt J. Kullikust väitis ajaleht Eesti Postimees, et Roela ja Tõrma ühendatud segakoor, mida juhatas J. Hansar, kandis võistulaulmisel ilusasti ette K. A. Hermann laulu „Rahu võim“ ja pälvis selle eest palju kiitust ning esimese auhinna.³²

³⁰ RM 2657 Ar₁k 527.

³¹ –e. Rakvere maakonna-kontsert muusikalisest küljest. – Postimees, 1903, nr 138.

³² Eesti Postimees, 1903, nr 27; Uus Aeg, 1903, nr 73.

Sama laulu nimetas võidulauluna ka M. Keskküla. Tema mälestuse järgi oli ühendkooris 40 liiget, 16 Roelast ja 24 Tõrmast.³³

Kuigi J. Kullik laulis kooris vaid kolm aastat, jäi talle sellest ajast eredalt meelde veel teinegi laulmisega seotud seik, mis samuti tasub vahendamist:

Kui ma räägiksin, kuida Anseriga laulukooriga käisime laulmas paruniärrale „Terve vald oli kokku aetud“. Ikke siesama, kes siia kiriku otsa on maetud, Värdis parun Wrangel [Ferdinand Wrangel]. Kord oli neil mingisugune tähtpäev, võeraid ei olnud sial palju. Ikke Ruela Wrangel. Meie läksime neile ette teadmata palkuni piale või rõdule, üsna suur rõdu oli rohuaja pool külles, ja asusime sinna laulma. Olime rõdu pial ikke terve kuoriga. Õhtu oli. Meie ommiku laulsime kirikus. Pühadeaeg oli, vist olid lihavõttepühad, pallas maa oli küll juba siis. Meil oli nii muodi, et läksime kirikusse teenistuse ajaks laulma. Aga meie läksime varem ommiku, ajasime õpetaja lauluga ülesse. Siis saime sooja kohvi ja saia. Siis laulsime kirikus saksa kogudusele, pärast siis iesti kogudusele. kirikus olid kiriklikud laulud ja iestikeelsed kõik.

Siesama õhta Anser akkas ütleva, et lähme mõisa juurde, tieme nalja. Oli mõisa kuol ka, kus Anser kooliõpetajaks oli, mõisa lapsed käisid sial kuolis, tienijate lapsed. Ruela mõis oli suur mõis. Läksime siis, maa ei old ka kauge, muutkui üle mäe aga. Kui me laulma akkasime, siis ilmusid saksad rõdu piale. Sie oli üle mõisa küll kohe nesuke lahtine rõdu. Meie olime teinepool otsas. Siis sialt suurest saaliuksest tuli neid saksa ja nied istusid tuolidega teinepoole otsa saali ukse alla. Teisi laulusid mul ei ole mieles, aga „Tuljak“, „Terve vald oli kokku aetud“, sie tegi lõbu sakstele. Parun ei kuuld ästi, kui Anser ütles, et võtame „Tuljaku“. Siis juba parun pani tähele ja küsis, et kudas, kas tulilaul või. Siis Anser seletas, et laulu nimi on „Tuljak“. Aga sial laulu sies on „terve vald oli kokku aetud, mõisaärri prouagagi palutud“. Anser ütles küll, et ärge seda väga kõvaste laulge, aga poisid põrutasid just seda väga kõrgelt. Siis kostsid nied sõnad välja ja mõisasaksad olid nagu kõrvust tõstetud. Parun küsis veel nuoti või raamatud, et tema kirjutab omale ülesse. Seda ma ei tia, kas sai kirjutatud või.

Sial saime veel õlut juua laulu tasuks. Vist koduõlu, mõisas tehtud. Siis tulime ära, aga meie äeled läksid kähisesid kõigil. Aga rõdu pial oli vilu kah, õhtane aeg, tuul tõmbas. Sie ikka seisab mul mieles, et saksad imestasid neid sõnu – „terve vald oli kokku aetud,

³³ RM 2710 Ar₁k 531:1; RM 2710 Ar₁k 531:2.

mõisaärre prouagagi palutud“. Pärast saime aru, et saksad seda laulu ei tund viel. Sie oli naljakas laul, pikk laul.”³⁴

Foto 9. Roela segakoor 1912. a. paiku: teises reas vasakult kolmas Julie Hansar, neljas Amanda Hansar, viies koorijuht Jüri Hansar ja vasakult kuues Ida Stromann-Männik, esimeses reas vasakult teine Mart Laasberg. Foto leiti Roela kooli pööningult 1971. aastal (RMF 721:1)

Tallinna III laulupeo ehk VII üldlaulupeo (12.–14. juuni 1910) repertuaar, mille õppis selgeks ka Roela segakoor

1.	Laula ja hõiska!	K. A. Hermann
2.	Armukese ootel	J. Kappel
3.	Ma teretan sind, hommik	J. Kappel
4.	Küll oli ilus mu õieke	Miina Hermann
5.	Pühendan kõik kallile	Miina Hermann
6.	Kannel	A. Thomson
7.	Kui ma olin väiksekene	Eesti rahwawiis
8.	Tule koju!	Eesti rahwawiis
9.	Meie elu	Eesti rahwawiis
10.	Sind surmani	A. Kunileid
11.	Millal?	A. Läte
12.	Noored sepad	R. Tobias
13.	Tuksuw süda	A. Läte
14.	Õõtsuw meri	R. Tobias
15.	Palumine	A. Kapp
16.	Üksik lill	M. Lüdig
17.	Koduta	M. Saar
18.	Weel pole kadun'd kõik	M. Saar
19.	Ehi, weli, opi, weli	Eesti rahwawiis
20.	Keisrilaul	A. Lvov

Pasunakoor

Pasunakoori algusest ja tegevusest Roelas on andmeid üsna vähe. Siiski on selle algusaastad toonases ajakirjanduses mõningast kajastamist leidnud. Esmakordselt nimetati Roela pasunakoori ajakirjanduses 19. augustil 1901, mil ajalehe Uus Aeg teatel toimus Roela vallamajas näitusmüük valla pasunakoori heaks. „*Wihmane ilm tõi pidule takistusi, siisgi wäheste asjade pääle waatamata tuli sisse 151 rbl. kopikatega ja mõned annete korjamise raamatud rahaga öeldi veel tagasi andmata olewat*“. Puudusena toodi välja, et asjaolu, et „*sääl osaw asjatundjajuhataja puudub*“.³⁵ Uudisnupust see küll ei selgu, kuid tõenäoliselt korjati näitusmüügil raha pasunakoorile instrumentide ostmiseks. 1902. aasta oktoobris märgiti Roela

³⁴ RM 2657 Ar1k 527.

³⁵ Uus Aeg, 1901, nr 72.

pasunakoori kohta, et see asutati alles hiljuti, mistõttu „on wara tema üle otsust teha“.³⁶ 22. juunil 1903. aastal esines Roela pasunakoor J. Terrase (Teras) juhatusel Viru-Jaagupi põllumeeste seltsi korraldatud Rakvere laulupäeval.³⁷

1937. aastal avaldas ajaleht Maa Hääl pikema kirjutise Roela muusikaelu 35. aastapäeva puhul. Ilmselt oli ajakirjanik asjadest valesti aru saanud või midagi segi ajanud, sest alustas artiklis sellega seoses ka Roela MKS-i ajalugu 1902. aastast. Tõene on aga usutavasti fakt, et pasunakoori esimeseks dirigendiks oli Mihkel Nirgi. Pillimehed käinud mängimas oma pillidega ning võtnud oma tegevust esialgu rohkem „külapoiste ajawiite- ja lõbuasjana“. Tegevuse laiendamiseks vajas koor uusi instrumente, milleks otsiti rahateenimise võimalusi:

Koori esimene juht M. Nirgi jutustas, kuidas nad uueaasta ööl teinud mõne tunniga hulga raha. Poisid tulnud külla kokku, siis mindud ja antud Kulina mõisa walitseja Rüütli akna all waimulik-kontsert. Mees kui kristlik inimene olnud asjast väga waimustatud ja liigutatud, kutsunud mehed tuppä, pannud toitudega kaetud laua ääre sööma (laud oli kaetud oodatawatele külalistele, kes tulid hiljem) ja poiste lahkudes andis mees koorijuhile pihku wiis rubla. Kulina wiinameistri juurest saadi ainult kaks rubla, ent Küti mõisa omanik parun Stackelberg peale tubli kostitamise andis koorile jällegi wiis krooni [peaks olema: rubla – UT]. Korjatud rahadega osteti uusi pille ja koor peagi täienes ja arenes ümbruskonna tublimaks omal alal.³⁸

22. juunil 1903 esines Roela pasunakoor J. Terrase juhatusel eespool kirjeldatud Rakvere laulupäeval.³⁹

1. detsembril 1908 oli M. Nirgi nende üheteistkümne hulgas, kes esitasid kolmanda ning lõppude-lõpuks eduka palvekirja Roela MKS põhikirja registreerimiseks.⁴⁰

Pärast Roela MKS asutamist läks pasunakoor seltsi hõlma alla ning edaspidi ostis selts sellele uusi instrumente ja parandas vanu ning muretses noote (tabel 3). Nagu eespool nimetatud, pole selge, kas kõik noodid olid mõeldud pasunakoorile, sest küllap vajab uusi noote ka seltsi segakoor.

1909/1910. aruandeaastal oli Roela MKS-i käsutuses muusikariistu ja muud inventari 340 rubla ja 87 kopika eest. See viitab, et pasunakoori liikmed ei mänginud enam oma kulul muretsetud instrumentidega, vaid selts ostis neile kõik vajamineva. 17 rubla viis kopikat kulus seltsil ka muusikariistade remondiks ja 17 rubla 15 kopikat nootide ostmiseks. Tundub, et ka

³⁶ –i. Rahwa elust ja olust Rakwere ümbruses. – Laste leht, 1902, nr 10, lk 159.

³⁷ Krikmann A. Üleskutse ja teadaandmine. – Uus Aeg, 1903, nr 44.

³⁸ Roela muusikakultuur 35 aastane. Maa Hääl, 1937, nr 12.

³⁹ Krikmann, A. Üleskutse ja teadaandmine. – Uus Aeg, 1903, nr 44.

⁴⁰ EAA 44, 1, 291: 30–30p.

aruandes mainitud muu inventar oli seotud pasunakoori instrumentidega, nt mitmesugused tarvikud, puhastusvahendid jms, sest eelarvetes ühtki eraldi kulurida muu inventari ostmiseks ei olnud. 1909/1910. aasta kulueelarve järgi maksti dirigentidele esinemise eest tasuks 16 rubla 44 kopikat, kuid järgnevatel aastatel seda enam ei tehtud.⁴¹

Tabel 3. Seltsi kulutused uute muusikainstrumentide ja nootide ostmiseks ning olemasolevate instrumentide ja muu inventari väärtus rublades⁴²

Aruande-aasta	Olemasolevad instrumendid ja inventar	Instrumentide parandamiseks	Instrumentide ostmiseks	Nootide ostmiseks
1909/1910	340.87	17.05		17.15
1910/1911	360.97			
1911/1912	340.87		8.65	
1912/1913	340.87	2.80		
1913/1914	384.00		24.21	14.50
1914/1915	442.00		53.00	5.00
1915/1916	445.00	22.03		

Näitemängu algusest Roelas

Veelgi vähem andmeid kui pasunakoori kohta on andmeid näitemängu alguse kohta. Roela seltsimaja avamisele pühendatud artiklis 1922. aasta novembris nimetas ajaleht Waba Maa, ilmselt koha pealt saadud infole tuginedes, et „*esimene näitemäng, mida Roelas umbes 25 a. eest esimest korda ette kanti, oli „Kroonu onu“*“.⁴³ Seega oli 1897. aasta paiku toimunud näitemängu ettekanne kõigist Roela seltsielu ilmingutest varaseim.

Kuna sobiv saal näitemängude ette kandmiseks puudus, mängiti selleks kohandatud ruumides, suvel suuremates rehealustes, talvel aga koolimajades. Eespool tsiteeritud J. Kullik meenutas näitemängu ette kandmist 21. juunil 1903, õhtul enne Rakvere laulupäevale minekut: „*Kogusime kokku ühte taluperesse. Ja sial peres tehti, sie oli laubaõhta viel, näitemängu Ruela vallamaja poolt. Ruela oma tegelased, põle mieles [mida mängiti]. Tükati vahtisime seda siel rei-all. Vallamajal omal olid veikesed ruumid ja siis tehti sial rei-all*“.⁴⁴

M. Keskküla koostatud J. Hansari elulookirjelduses märkis ta, et viimase õpetajaks oleku aegadel, peeti koolimajas üsna tihti pidusid, mille eeskava keskse osana kanti ette ka mõni näitemäng. Otseselt see tekstist ei selgu, kuid tõenäoliselt oli J. Hansar ise ka näidendite lavastaja. Küll aga nimetas M. Keskküla, et Julie Hansar ja pere lapsed löid kõik näidendites kaasa, mängides peaosasid. Nii nagu laulukoor, käis ka näiteseltskond esinemas väljaspool:

⁴¹ EAA 44, 1, 15: 310.

⁴² EAA 44, 1, 15: 310–310p; EAA 44, 1, 16: 266–266p; EAA 44, 1, 17: 498; EAA 44, 1, 18: 514; EAA 44, 1, 19: 351–351p; EAA 44, 1, 20: 615; EAA 44, 1, 23: 410.

⁴³ Wiru Roela seltsimaja awamine. – Waba Maa, 1922, nr 258.

⁴⁴ RM 2657 Ar1k 527.

Kulina mõisas, Küti vallamajas, mis asus Kehala külas ja Viru-Jaagupi koolimajas. Kuna osalejad kattusid, esinesid segakoor ja näiteseltskond tavaliselt koos.⁴⁵

L. Valter teadis oma 1984. aastal kirja pandud mälestustes nimetada, et Roelas mängiti Christian Rutoffi (eestist Kristjan Rajasaar), August Kitzbergi, Juhan Kunderi, Oskar Lutsu, Lydia Koidula, Eduard Vilde jt. näidendeid („Kroonu onu“, „Säärene mulk“, „Rätsep Õhk“, „Pilved“, „Pisuhänd“, „Armukadeduse katse“, „Kapsapea“, „Ordumeister“). L. Valteri mälestustest siiski ei selgu päris täpselt, kas kõike eelmainitud näidendeid mängiti enne Eesti Vabariigi väljakuulutamist, või ehk esitati mõningaid neist ka 1920.–1930. aastatel.⁴⁶

Seltsi eelarvetest aastail 1909–1916 selgus, et kuludesse olid kirjutatud summad näitemängude esitamiseks vajalike tekstiraamatute ostmiseks (tabel 4). Arvestades aastail 1909–1916 korraldatud pidude arvu, võidi sel ajal selgeks õppida ja ette kanda kuni 23 näidendit (tabel 1). Juhtumisi peeti Roelas pidu ka 24. veebruaril 1918, Eesti Vabariigi välja kuulutamise päeval. Nagu ülalpool juba nimetatud, korraldas pea poissmeeste seltskond uue näitelava ehitamiseks vahendite kogumiseks. Pidu toimus saeveski (lauavabriku) ruumides ning koosnes nagu ikka kolmest osast. Kõigepealt esines segakoor J. Hansaru juhtimisel, siis kanti ette Jakob Liivi „*wahwa neljajärguline näitemäng*“ Halastajaõde ja „*Nalja ettekanded*“, millele järgnesid „*Tants, konfettid, armukõied, Amori post auhindadega, Önnewõtmed, siku-sõit ja muud lõbustused*“. Peokuulutusel olid nimetatud ka toonased näitlejad. Naistest mängisid etenduses J. Moor, J. Sala, J. Hansar, J. Neudorf, A. Peebo ja A. Podrätsik, meestest H. Rumm, A. Linnu, K. Annukas, E. Hansar, J. Ilves, P. Kalm ja J. Säkk.

Foto 10. Poissmeeste poolt 24. veebruaril 1918 lauavabrikus (*sic!*) korraldatud peoõhtu kuulutus (RM 4851 Ar₁ 587:209)

Tabel 4. Seltsi sissetulekud ja kulud pidudele⁴⁷

Aruande-aasta	Sissetulek pidudest	Kulu pidude korraldamiseks	Kulu teksti-raamatutele	Kulu parukatele
1909/1910	165.60	18.08	10.59	
1910/1911	197.51	123.31	15.02	
1911/1912	110.45	39.99	9.13	4.50
1912/1913	40.41	32.73	9.10	
1913/1914	115.57	88.53	4.42	
1914/1915	385.62	170.32	19.90	
1915/1916	301.35	113.32	1.65	

⁴⁵ RM 2710 Ar₁k 531:2.

⁴⁶ RM 4223 Ar₁k 916:3.

⁴⁷ EAA 44, 1, 15: 310; EAA 44, 1, 16: 266; EAA 44, 1, 17: 498; EAA 44, 1, 18: 514; EAA 44, 1, 19: 351; EAA 44, 1, 20: 615; EAA 44, 1, 23: 410.

Raamatukogu

1901. aastal anti luba muuta Roela valla algkooli raamatukogu avalikkusele kättesaadavaks maksuta külaraamatukoguks. Selle kohta säilinud kirjavahetusest Riia õpperingkonna kuraatori ja Eestimaa kubermangu rahvakoolide direktori selgus, et raamatukogu põhikirja esitas 1901. aasta kevadel Eestimaa kubernerile kinnitamiseks talupojaseisusest Jaan Soone, kes kinnitati kubeneri poolt ka raamatukoguhoidjaks. Paraku ei ole põhikirja projekti kirjavahetusele lisatud, kuid sellest selgus, et põhikirja soovitati teha kaks täiendust. Esiteks, keelati kõrvalistel isikutel (raamatute laenutajatel) lugeda raamatuid kooli ruumides ning teiseks, lubati raamatukogu äripäevadel avada alles pärast tundide lõppemist koolis. Raamatukogu järelevaatajaks nimetati Rakvere ülemtalurahvaoktu kohtunik Nikolai Janson, kuna tema kohustuste hulka kuulus nagunii vallakohtute asjaajamise revideerimine, mistõttu ta kaks korda aastas kõigis valdades sh Roela vallas isiklikult kohal käis. Samuti oli ta seotud raamatukogude sisseseadmise ja tegevusega varemgi ning osales karskusliikumises, olles seega raamatukogu järelevaatajaks igati sobiv isik. Loa avaliku raamatukogu tegevuse alustamiseks andis Eestimaa kuberner 23. juulil 1901.⁴⁸ Ilmselt aga tegelesid raamatute laenutamisega ka valla algkooli õpetajad, kes seal kogu aeg kohal olid.

Foto 11. Roela raamatukogu asus valla algkooli ruumides (RMF 105:132)

Ajalehe Eesti Postimees teatel olnud 1902. aasta alguses Viru-Jaagupi kihelkonnas Roela vallas „2 „raamatukogu ülewälpidamise seltsi“, pääle selle weel 2 pasunakoori, millest teine ka Roelas. Raamatukogu ülewälpidamise seltsid alustasiwad oma tegewust alles nüüd, talwel, kuid siisgi on liikmete arw mõlemis poole sajani tõusnud. Jõudu ja edasipüüdmist! Raamatute läbi saab silm selgitust, waim haridust“.⁴⁹ Millega täpselt tegu uudisnupukesest siiski ei selgu ning ka hiljem pole mingit sarnast seltsi Viru-Roelaga seoses enam nimetatud. Ilmselt oli tegemist arusaamatusest tuleneva infomüraga.

Kaljo-Olev Veskimägi väljaandes „Eesti raamatukogude ajaloo bibliograafia kuni 1917“ teises osas väideti, et 1909. aastal kujunes vallakoolis olev raamatukogu ümber Roela MKS-i raamatukoguks.⁵⁰ Raamatukogu pidamise võimalus oli sisse kirjutatud ka seltsi põhikirja, mille kohaselt, nagu eespool nimetatud, võisid seltsi raamatukogusse kuuluda nii üldhariduslikud kui ka muusikakunsti käsitlevad teosed ning noodid, tingimusel, et nad vastasid kehtivatele tsensuuri nõuetele.⁵¹ Siiski pole Roela MKS-i aastaaruannetes ega eelarvetes aastail 1909–

⁴⁸ EAA 93, 1, 270: 7–10p.

⁴⁹ Kes. Wiru-Jaagupist. – Eesti Postimees, 1902, nr 4.

⁵⁰ Veskimägi, K.-O. Eesti raamatukogude ajaloo bibliograafia kuni 1917. 2. osa. Tallinn 1985, lk 15.

⁵¹ EAA 44, 1, 291: 34.

1916 raamatukogu mainitud ja sellele mingeid rahalisi vahendeid eraldatud, mis viib arvamusele, et raamatukogu siiski ei kuulunud toona veel seltsi katuse alla, vaid tegutses vallakoolis iseseisvalt. Ka raamatukogu poolt 1920.–1930. aastatel esitatud aruannetes väideti, et Roela MKS raamatukogu alustas tegevust alles 25. märtsist 1919.⁵²

18.jaanuaril 1911 korraldatud Ülevenemaalise koolide loenduse ankeedi andmeil oli Roela vallakoolis asuvas raamatukogus 10 lasteraamatut ja 79 köidet metoodilist kirjandust ja ilukirjandust 10 rubla 34 kopika eest. Kooli 1910. aasta eelarvest – kokku 470 rubla 67 kopikat – oli raamatute ostmiseks ette nähtud 75 kopikat.⁵³ Samas pole võimatu, et raamatukogusse jõudsid lõpuks ka Roela MKS pidudel ette kantud näidendite tekstiraamatud.⁵⁴

1919. aasta jõulupühade ajal annetas Viru Maakonna valitsuse esimees Mihkel Juhkam Roela valla koolide (Roela ja Tammiku algkool) 600 marka raamatukogudele õppevahendite ostmiseks.⁵⁵

Jüri Hansar

Üheks olulisemaks kohaliku seltsielu eestvedajaks 20. sajandi alguses oli Roela mõisa algkooli juhataja, õpetaja Jüri Hansar, kes sündis 07. märtsil 1868 Kunda-Malla vallas väiketaluniku peres. Ta õppis Iila külakoolis, Viru-Nigula ministeeriumikoolis Pikaristil ja Kuuda õpetajate seminaris, mille lõpetas 1887. aastal. Aastail 1890–1891 oli ta õpetaja Laanemõisa külakoolis (Rakvere vald), aastail 1891–1896 Jõepere külakoolis (Saksi vald), aastail 1896–1901 Tudu külakoolis (Roela vald) ning aastail 1901–1925 Roela mõisa ja valla algkoolis.⁵⁶

Foto 12. Roela mõisakool Jüri Hansari ajal (RMF 105:131)

15. mail 1890 abiellus ta Julie Rosalie Wilhelmine Keskülaga, kes sündis 28. augustil 1873 Rakveres. Neile sündisid tütar Amanda Melitta ning pojad Herbert Arkadius, Paul Eugen, Ernst Oskar (Ärni), Evald Moritz, Leonhard Ferdinand (Leo) ja Gerhard Hans Voldemar (Arti). Lastega oli seotud ka J. R. W. Hansari tegevusala, kuna ta praktiseeris ämmaemandana.⁵⁷ Maksab ehk öelda, et poegadest kolm – Paul Eugen, Ernst Oskar, Evald Moritz – teenisid Eesti Vabariigi ajal kriminaalpolitseis kõrgetel kohtadel ning neil kõigil õnnestus 1944. aastal Eestist

⁵² Vt nt: ERA 3138, 1, 1678: 104.

⁵³ EAA 5454, 1, 63: 112p, 115.

⁵⁴ EAA 44, 1, 15: 310; EAA 44, 1, 16: 266; EAA 44, 1, 17: 498; EAA 44, 1, 18: 514; EAA 44, 1, 19: 351; EAA 44, 1, 20: 615; EAA 44, 1, 23: 410.

⁵⁵ Joh. Kingitus wallakooli raamatukogule. – Waba Maa, 1920, nr 2.

⁵⁶ RM 2710 Ar1k 531:2; Jüri Hansar 60-aastane. – Waba Maa, 1928, nr 67.

⁵⁷ EAA 3114, 1, 62: 29p–30.

lahkuda. Teenistuslikult oli kõige edukam neist P. E. Hansar, kes teenis 10. oktoobrist 1934 kuni 1940. aasta augustini Petseri kriminaalkomisarina.⁵⁸

Enne I maailmasõda maksis Roela mõis J. Hansarile aastapalgaks 200 rubla ning andis 120 puuda (1965,73 kg) vilja ning võimaldas heina- ja karjamaa kasutamise loomapidamiseks. 1918. aastaks oli rahapalk kasvanud 260 rublani, naturaaltasud olid jäänud endiseks.⁵⁹ 1919. aasta juulikuu andmeil oli tal kasutada ka 7½ vakamaad (1,35 ha) põldu.⁶⁰

Foto 13. Perekond Hansar 20. sajandi alguses (RMF 672:7)

J. Hansar mängis väga hästi viiulit ja klaverit ning kõikjal, kus ta õpetajana tegutses, asutas ta laulukoori. Neist kõige pikemalt – aastail 1901–1931 – juhatas ta Roela segakoori. Kuna Roelas puudus pikka aega pasunakoori juhataja, tegeles ta aeg-ajalt ka sellena. Nagu eespool mainitud korraldati tema ajal tihti koolimajas pidusid, mis lõppesid tavaliselt tantsuga. M. Keskküla mälestuste järgi mängis neil pidudel tantsuks Hansarite pereansambel. „*Tantsule mängis tema viiulit ja abikaasa saatis klaveril. Pärast poole kui lapsed kasvasid, oli juba väikene orkester välja astumas ja nimelt: klaver, 2–3 viiulit ja šello.*“⁶¹

Temaga seostatakse ka Roela MKS asutamise mõtte sünni ning ta oli 1907. aastal üks seltsi asutajaliikmetest ning pärast selle tegevuse algust aktiivne kaasalööja ja pidude korraldaja.⁶² Ka pärast pensionile jäämist 1925. aastal tegutses ta seni kuni tervis lubas endiselt koorijuhina, kuid lõi kaasa ka muudes ettevõtmistes, olles 1926. aastal näiteks Wirumaa Lastekaitse Ühingu esindaja Roela vallas.⁶³

Foto 14. Jüri Hansar 5. novembri 1922 (RMF 672:6)

J. R. W. Hansar suri Roelas 12. detsembril 1934 südamehaigusse ning maeti Viru-Jaagupi kalmistule. Pärast abikaasa surma müüs J. Hansar oma Roela maja maha ja kolis Rakverre, kus ta suri 9. juulil 1939 ning maeti 12. juulil Viru-Jaagupi surnuaeda. Kirikuraamatusse märgiti tema surma põhjuseks selgroo kasvaja ja südame nõrkus.⁶⁴

⁵⁸ Krikk, M. Eesti kriminaalpolitsei 1920-1940. Tallinn 2007, lk 275-278.

⁵⁹ Võrdluseks sai Roela vallakooli õpetaja enne 1914. aastal aastapalgaks 250 rubla ja 1918. aastal 1400 rubla. RM 2580 Ar₁ 1118:57.

⁶⁰ ERA 3138, 3, 3a: pagineerimata.

⁶¹ RM 2710 Ar₁k 531:2.

⁶² Roela muusika-kirjandusselts 30-a. – Wirumaa Teataja, 1939, nr 35.

⁶³ Tarwidus emade ja laste nõuandepunkti järele tõuseb. – Wirulane, 1926, nr 70.

⁶⁴ elk, 114, 0, 8: pagineerimata; elk, 114, 0, 9: pagineerimata.

2. Roela Muusikalis-kirjanduslik Selts (1918–1940)

Kui 20. sajandi alguse Roelat kujutati ajakirjanduses mahajäänud piirkonnana, siis tundub, et seltsielu elavnemine muutis piirkonda oluliselt ning 1936. aastal kirjeldati Roelat looduslikult kauni ja areneva piirkonnana:

Metsade roheline rõngas ja looklewad woored – nendeta on Roelat raske kujutella. Need suured ja laiad laaned, kus weel elutseb meie metsade haruldasemaid loomi – ilweseid, karusid, metskitsi j. m., annawad rohkesti tööd niihästi paljudele kohalikele, kui ka kaugemailegi elanikele. Sest niipea, kui saabub tali, hakkawad alewikku läbistama warahommikust hilisõhtuni puu- ja palgiwirnad, mis sageli lõppeda ei taha. Aga ka suwelgi on metsade tõttu siin liiklemine elawam. Asub ju metskondki siin.

Mäed – need pakuwad talwel wõimalusi suusatamiseks. Suwel on siin mõnus wõtta päikesewanne, ja suwi saabubki siin rutem kui mujal.

Juba warakewadest peale sooritatakse siia jalutuskäike. Suwel pühapäewiti kubiseb mägi alati inimestest. Siin korraldatakse simmanne ja peetakse palwetunde. Ning käidakse kohtamas. Sügisel walmiwad mäeweertel marjad ja pähkliid.

Oleks aga siiski ekslik arwata, et Roela, olles surutud metsade ja mägede wahele, kultuuriliselt muust maailmast on maha jäänud. Seda kaugeltki mitte. Koguni sellewastu annab ta nii mõnelegi teisele tihedasti asustatud maakeskusele mitu silma ette. Moodsa ajajärgu nähted – auto ja raadio peawad siingi oma wõidukäiku. Weoautosid, mis päewas mitu korda Roela ja Rakwere wahet kihutawad, on siin mitu ning tänawu kuuldawasti muretsetakse weel paar tükki juurde. Peale selle on kohalikul apteekril Zionil sõiduauto, mida taksona kasutab. Raadioaparaategi on ümbruskonda juba üsna rohkesti muretsetud ning uusi antenne kerkib üha juurde.⁶⁵

Küllap oli Roela muutumises kaugest ja maha jäänud metsakolkast moodsaks keskuseks, oma osa ka Roela KMS-i ning tema liikmete tegevusel.

Foto 15. Vaade seltsimaja poolt Roela alevile (Ewi Mai Daumi erakogu)

Seltsi tegevus

Kuna kõik enne Eesti Vabariigi välja kuulutamist tegutsenud seltsid pidid ümber registreeritama ning nende põhikirjad kohtus kinnitatama, pöördusid Roela MKS liikmed August Podrätsik (Podretsik) ja H. Suurmann 28. detsembril 1919 Rakvere-Paide Rahukogu poole palvega kinnitada Roela MKS põhikiri ning esitasid selleks kohtule kaks eksemplari seltsi 1909. aastal trükitud põhikirjast, kus Vene riigi hävinguga maksvuse kaotanud

⁶⁵ Huah. Wiru-Roela kiri. – Wirumaa Teataja, 1936, nr 39.

paragrahvid olid tindiga maha tõmmatud ning nende asemele põhikirja lõppu maha tõmmatud paragrahvide uus redaktsioon kirjutatud. Rakvere-Paide rahukogule põhikiri sellisel moel sobis ning see registreeriti 19. jaanuaril 1920.⁶⁶

Foto 16. Roela MKS pitsatijäljend (ERA 3138, 1, 1756: 67)

Seltsi organisatsioonilise tegevuse kohta 1920.–1930. aastatel palju andmeid kahjuks säilinud ei ole, vähemalt pole allakirjutanu leidnud võrdväärset allikmaterjali seltsi tsaariajast pärit aastaaruannetele. Seoses seltsi raamatukogule toetuse taotlemisega 1925. aastaks esitati Viru Maakonna valitsuse haridusosakonnale seltsi 1924. aasta eelarve, 1926. aasta eelarve projekt ja põgus seletuskiri selle juurde. Neist segus, et seltsi eelarve oli 1924. aastal üsna väike, vaid 6134 marka (61 krooni 34 senti) ning sellestki moodustas peaaegu kolmandiku eelmisest aastast ületulev jääk. 2400 marka teenis selts piduõhtutest ja 850 marka perekonnaõhtutest. Kulused oli samal ajal 5067 marka (50 krooni 67 senti) ning uude aastasse üle minev jääk 1067 marka. 1926. aastal lootis selts tulu teenida enam kui kümme korda rohkem, 68 050 marka (680 krooni 50 senti), millest 50 000 loodeti teenida peoõhtutega 10 000 saada riigilt toetusena raamatukogule ning 6000 vallalt toetusena raamatukogule. Kulupoolel nähti 25 000 marka ette Roela VTÜ võlgade katteks, 25 000 marka „muusikakoori kordaseadmiseks“, 10 000 marka raamatukogu täiendamiseks, 3050 marka ajalehtede ja ajakirjade ostmiseks, 3000 marka raamatukogu juhatajale tasu maksmiseks ja 2000 marka liikmekaartide, kontoriraamatute jm kantseleitarvete ostmiseks.⁶⁷

1920. aastate keskel elas selts üle raske ajajärgu, kuna „üks teine kohapealne organisatsioon hakkas seltsis tegema lõhkumistööd, tahtes seltsi üle võtta“. Ajalehes Wirumaa Teataja avaldatud hinnangul olnud seltsi olemasolugi kaalul. Eriti hull olnud olukord 1925. aastal, mil aasta jooksul valiti seltsile kolmel korral uus juhatus. „Erilisi teeneid seltsi säästmiseks näitas siis üles tolleaegne esimees K. Vaher, kelle ennastsalgawa töö tulemuseks wõibki wast pidada seltsi surmasuust päästmist“.⁶⁸ Ilmselt tuleb just selle võitluse ühe ilminguna võtta ka ajalehes Wirulane 1927. aasta alguses ilmunud artikkel, kus üritati K. Vaherit maha teha ja laideti tema kirjaoskust. Artikkel ilmus pärast 30. jaanuaril 1927 toimunud erakorralist üldkoosolekut, millel K. Vaher järjekordselt ametist tagandati.⁶⁹ Nagu järgnevalt aga näha, oli K. Vaher aasta hiljem uuesti seltsi esimehe ametis.

⁶⁶ ERA 14, 3, 912: 1, 5–15, 17.

⁶⁷ ERA 3138, 1, 1905: 141–143

⁶⁸ Wiru-Roela M.-K.-Selts 25-aastane. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 43.

⁶⁹ Roelast. – Wirulane, 1927, nr 12.

Foto 17. Ajalehes Wirulane 12. veebruaril 1927 avaldatud Karl Vaheri harimatust näitama pidanud anonüümne kiri oli ilmselt saadetud teda vaenava(te) Roela MKS-i juhatuse liikme(te) poolt (Roelast. – Wirulane, 1927, nr 12)

Pole võimatu, et just seltsis valitsevate lahkkelide tõttu läks 1928. aastal – kogemata ehk meelega – kaduma ainuke seltsi käsutuses olev 1920. aastal kinnitatud muudatustega põhikirja eksemplar. Juulis pöördusid seltsi esimees K. Vaher ja kirjatoimetaja Reinhold Kongi Siseministeeriumi Administratiivosakonna poole palvega saata neile ära kiri seltsi registreerimisel kohtule esitatud põhikirjast, kuna seltsile jäi pärast seda ainult üks põhikirja eksemplar, mis aga kaduma oli läinud. „*Et seltsi tegevus õige põhikirja puudusel takistud on sellepärast palume asja võimalikult pea ette võtta. Siinjuures saadame Teile kolm eksemplari endist põhikirja. Soovitav oleks et juurdelisatud ja ümbertehtud paragrahvid saaksid paigutud nende eksemplaaride viimasele lehele*“. Vastuskiri kahe eksemplari põhikirja ära kirjaga saabuski juba sama aasta novembris ning selts sai asuda taas normaalselt tööle.⁷⁰

Ajakirjanduses ei nimetata seltsi nime, kes Roela MKS-i vaenulikult üle võtta püüdis, kuid valesti arvata oli ka üsna võimatu, sest ainuke teine toona samas piirkonnas aktiivselt tegutsenud selts oli Roela VTÜ. Ajalehes Virumaa Teataja 1927. aastal Roela seltsimaja viienda aastapäeva pidustustest jutustanud uudisnupust jäi mulje, et eriti põdes Roela VTÜ seetõttu, et pasunakoori instrumendid kuulusid Roela MKS-ile ja tuletõrjeühingul ei olnud oma orkestrit ning nad pidid selle oma pidudele palkama.⁷¹

Foto 18. Rakvere-Paide prefektile esitatud taotlus loa saamiseks Roela MKS peakoosoleku pidamiseks 14. veebruaril 1928, sisaldas ka koosoleku päevakorda (ERA 26, 3, 759: 86)

Mitmesugustele dokumentidele antud allkirjade järgi on seltsi juhatuse liikmetest teada veebruarist 1924 esimees E. Soone ja kirjatoimetaja H. Uueni, aprillist 1925 esimees K. Vaher ja kirjatoimetaja A. Soone, novembrist 1927 esimees A. Soone ja kirjatoimetaja A. Saare, veebruarist 1928 esimehe asetäitja K. Vaher, maist ja detsembrist 1928 esimees K. Vaher, kirjatoimetaja R. Kongi ja kirjatoimetaja asetäitja Alma Pihlak, märtsist 1930 esimees J. Kask ja kirjatoimetaja R. Kongi.⁷²

19. aprillil 1934 kuulusid Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi juhatusse esimees meier Johannes Kobbe, esimehe asetäitja Osvald Soone, kirjatoimetaja Leon Prillop (eestist Piirsalu),

⁷⁰ ERA 14, 3, 912: 28, 32–32p.

⁷¹ Piduline. W.-Roela tuletõrje seltsimaja 5 a. wana. – Wirumaa Teataja, 1927, nr 86.

⁷² ERA 26, 3, 759: 60, 86, 163; ERA 3138, 1, 1756: 67; ERA 3138, 1, 1904: 199; ERA 3138, 1, 2175: 233.

kirjatoimetaja asetäitja Aleksander Kirsch, laulukoori juhataja Johannes Kask, pasunakoori juhataja Richard Stahlfeld ja laekahoidja K. Vaher.⁷³

Seltsi 30. aastapäeva puhul korraldati 25. märtsil 1939 seltsimajas koosviibimine teelauas. Kell 19.00 alanud õhtul esines avakõnega seltsi asutajaliige J. Ant ja J. Mägedi esitas ülevaate seltsi tegevusest. Muusikalisi vahepalu esitasid puhkpillikoor R. Stahlfeldti ja mandoliinide ansambel Vladimir Kotikovi juhtimisel. Peo korraldas seltsi juhatus, koosseisus esimees Osvald Pihlak, aseesimees H. Purikas, laekur J. Vagur, kirjatoimetaja Elmar Lauri ja tema abi Eduard Lauri. Seltsil oli kokku umbes 100 liiget.⁷⁴

Foto 19. Roela MKS 31. aastapäevapidu jäi seltsi viimaseks suureks peoks enne Eesti Vabariigi hävimist (Wirumaa Teataja, 1940, nr 45)

21. aprillil 1940 algusega kell 16.00, tähistas selts oma 31. aastapäeva. aastapäeva puhul mängiti Bernard Kangermanni kahevaatuselist laulumängu „Mu meelen kuldne kodukotus“, millele järgnes tants pasunakoori ja mandoliinide ansambli saatel. Samal ajal kuulusid seltsi juhatusse esimees O. Pihlak, pasunakoori juht R. Stahlfeldt ja mandoliinide ansambli juht Vladimir Kotikov.⁷⁵

Foto 20. Osvald Pihlak pärast II maailmasõda

Nõukogude okupatsiooni järgsel ajal mainiti Roela MKS-i ajakirjanduses viimati 13. septembril 1940, seoses rahvamajas peetud rahvamiitinguga, millel seltsi pasunakoor mängis R. Stahlfeldi juhendamisel „Internatsionaali“. Ilmselt suletigi selts okupatsioonivõimude poolt üsna varsti pärast seda.⁷⁶

Seltsimaja

Kuna juba enne I maailmasõda oli seltside tegevust takistanud korraliku seltsimaja puudumine, võttis Roela VTÜ pärast Vabadussõda koostöös Roela MKS-iga ette seltsimaja ehitamise. Ajalehe Wirumaa Teataja arvates: „*Wiru-Roela seltsimaja saamises on seltsil suuri teeneid: wast ilma temata poleks seltsimaja weel praegu olemas, kuna just muusika-kirjanduse-seltsi poolt pandi selleks alus, annetades aeg-ajalt kogutud suurema summa raha kohalikule tuletõrjeühingule seltsimaja ehitusfondiks, kes siis selle abil seltsimaja püstitas, mis walmis 1920. aastal*“.⁷⁷

⁷³ Wiru-Roela M.-K.-Selts 25-aastane. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 43.

⁷⁴ Roela muusika-kirjandusselts 30-a. – Wirumaa Teataja, 1929, nr 35.

⁷⁵ Toetust tarwit.-ühisuselt Roela seltsidele. – Wiruma Teataja, 1940, nr 49.

⁷⁶ Rahvamiiting Viru-Roelas. Wirumaa Teataja, 1940, nr 106.

⁷⁷ Ajakirjanik eksis, sest seltsimaja avati tegelikult 1922. aastal. Wiru-Roela M.-K.-Selts 25-aastane. – Wirumaa

Ajalehe Waba Maa ajakirjaniku sõnul „*seltsimaja ühes tarvitajateühisuse poeruumidega kerkis üles nelja teeharu wahale endise seltsimaja ja – külakõrtsi asemele*“. Tsitaadis mainitud „endine seltsimaja“ pidi olema ehitatavast oluliselt väiksem ning algselt mõeldud ilmselt hoopis muuks otstarbeks. Alla kirjutanud pole silma jäänud, et seda oleks varem otseselt nimetatud mõnes Roela seltsielu kohta käivas allikas. Kaudselt, nagu eespool näha, viitas sellele L. Valter. Nagu uus, nii asus ka vana seltsimaja Lauri Mihkli naabruses.⁷⁸

Foto 21. Seltsimaja katuse ja sisetööde vähempakkumise teade (Päevaleht, 1922, nr 63)

Seltsimaja ehitus algas 1922. aasta kevadel ning lõppes sama aasta oktoobris. Roela VTÜ-l oli ehituse alguses omavahendeid 50 000 marka, üle 150 000 marga annetas Roela mõisa omanik Hans Hermann Oskar von Wrangell, üle 100 000 marga Roela Tarvitajate Ühisus (Roela TÜ), lisaks veel mitmed kohaomanikud ja muud eraisikud. Ehitus läks maksma 847 900 marka, millele lisandusid veel kingitused ehitusmaterjalide jm näol. Sellest oli maja avamise ajal 29. oktoobril 1922 veel võlgu 467 096 marka 40 penni, millest 150 000 marka oli kiiresti tasumist vajav lühiajaline laen.⁷⁹ Laenu ei maksnud aga Roela VTÜ üksinda, vaid koos Roela MKS-ga. Nagu selgus MKS-i poolt Viru Maakonna valitsuse Haridusosakonnale saadetud 1926. aasta eelarve projektist pidi selts maksma 1926. aastal „*Tuletõrje seltsile seltsimaja wõllgade katteks lepingu järgi 25 000 marka*“, mida siis VTÜ kasutas seltsimaja võlgnevuse tasumiseks. Kui palju seltsimaja ehitusvõlast Roela MKS-i peale langes pole võimalik välja selgitada, sest kummagi seltsi arhiiv on ilmselt hävinud, võimalik, et seltsimaja tulekahjus 1942. aasta kevadel. Tegemist polnud siiski iga-aastaste maksetega, sest nagu nt 1924. aasta eelarvest selgus ei pidanud MKS sel aastal võla katteks väljamakset tegema.⁸⁰

Foto 22. 400 inimest mahutav seltsimaja saal on pidulikult avamispeoks valmis. Lava asus hoone põhjaotsas ning selle taga olid ruumid näitlejatele ja pasunakoorile (RMF 283:5)

Seltsimaja oli ühekordne voodrita palkehitus, mis koosnes Rakverest tuleva maanteea paralleelselt kulgevast hooneosast, milles olev saal mahutas 400 inimest ning sellega põiki olevast hooneosast, kus asus Roela TÜ kauplus, mille ärijuhiks oli alates 1928. aastast 6. aprillil 1890 Roelas mõisteinija peres sündinud Mihkel Raudsepp, keda abistas äripidamises tema abikaasa Johanna.⁸¹

Teataja, 1934, nr 43.

⁷⁸ Wiru Roela seltsimaja awamine. – Waba Maa, 1922, nr 258; RM 4223 Ar₁k 916:3.

⁷⁹ Wiru Roela seltsimaja awamine. – Waba Maa, 1922, nr 258.

⁸⁰ ERA 3138, 1, 1905: 140–143.

⁸¹ Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 145; Roela mures rahvamaja pärast. – Wirumaa Teataja,

Hoone alusmüüri ladusid Mustvee kandist pärit venelastest müürsepad, Seltsi ostetud puitmaterjali lasi H. H. O. von Wrangell oma saeveskis tasuta laudadeks lõigata. Maja valmis Roela KMS seltsi liikme, ehitusmeister J. Vakkeri juhatuse all.⁸²

Foto 23. Vaade seltsimajale Rakvere suunast (RMF283:3)

Juba 1929. aastal kerkis üles seltsimaja kapitaalsete ümberehitamise küsimus. Ajalehele Wirumaa Teataja kirjutas pikema loo seltsimaja probleemidest ja võimalikest lahendusteedest Aadu, kes küllap oli kohalik tegelane:

Nagu suurem osa kõiki maaseltsimaja, milliseid warem ehitatud, on ka Roela tuletõrje ühingu seltsimaja püstitatud ilma kindla kawandita, juhuslikult asetatud ruumidega, needki pimedad. Ehk küll ruutpindala wõrdlemisi suur, puuduwad ometi ülitarwilikud ruumid nagu: jalutusruum, einelauaruum, riidehoid ja isegi klosetid. Klosettide aset on senini täitnud lähedane mets ja seinääred, millised peale pidude alati riüvetatud. Ka ehitustehniliselt on hoone pea kogu ulatuses lubamatult ja hooletult ehitatud, mille tagajärjed juba möödunud aastal tunda andsid, kui saali mõlemad wälisseinad wälja wajusid ja kindlasti kogu hoone kokku oleks wajunud, kui wiimasel silmapilgul abi poleks saadud. Ka hoone wälimus ei ole parem kui põhuküünil. Sellepärast ongi kohalik ümbruskond seltsimaja nimetama hakanud „kõiewabrikuks“ ja „wasikakopliks“.

Kuigi käesolewal aastal sisemisi puhastustöid ja wärwimisi tehti, jõudsid ühingu juhatuse liikmed siiski arusaamisele, et ilma põhjaliku ümberehituseta hoone kaua ülewäl ei seisa. Kutsuti kohale tehn. Laurfeldt, kes hoone seisukorra üle waatas ja täieliku ehituse projekti ning ehituskulude eelarwe walmistas, millised ühingu juhatuse poolt 6. now. s. a. heaks kiideti ja wastu wõeti.⁸³

Uue projekti järgi nähti ette juurdeehituse hoone Rakvere poolsesse otsa, siseruumide ümberehitamise, hoone seltsimaja poolse osa kindlustamise ning mansardkorruse pealehitamise ja katuse uuendamise. Seltsimaja peasissekäik oleks jäänud endisesse kohta hoone esiküljel, kuid sellele oleks lisatud eeskoda, mis annaks fassaadile esinduslikuma väljanägemise. Eeskojast viis uks avarasse eesruumi, millest vasemale jäi avar riidehoiuruum ning paremale kassa ja avar trepp üles mansardkorrusele. Eesruumist pääses ka otse saali või jalutusruumi. Viimane ühes meeste suitsetamisruumi, naiste garderoobi ja klosettidega oleksid

1938, nr 104; Mihkel Raudsepp 50-a. – Wirumaa Teataja, 1940, nr 40.

⁸² Pärilin M., Junolainen S. Roela tuletõrjeseltsi ajaloost 1909–1940. Roela 1984, lk 6. https://www.roela.edu.ee/sites/roela.edu.ee/files/roela_tuletõrje_seltsi_ajaloost_1909-1940_1984.pdf (24.02.2021)

⁸³ Wiru-Roelasse ajakohane rahwamaja. – Wirumaa Teataja, 1929, nr 130.

asunud uues juurdeehituses. Jalutusruumist viis uks (seltsimaja Rakvere poolne otsauks) seltsimaja lavataguse osa vöörusesse, kust pääses mees- ja naisnäitlejate riietusruumidesse, näitelavale ja orkestriruumi. Mansardkorrusele pidi tulema einelaud, einelauapidajamajahoidja eluruum ja köök, seltsi juhatuse ruum, koosolekuruum, suitsetamise ruumid ja lugemistuba ühes raamatukoguga. Ümberehituse hinnaks oli kalkulatsiooni järgi kuni 10 000 krooni. Vaatamata ümberehituse kõrgele maksumusele, oli Aadu optimistlik ja lootis koos Roela VTÜ-ga ehitustöödega lähemal ajal toime saada.⁸⁴ Paraku tuli vahele 1929–1933. aasta suur majanduskriis, mis ei võimaldanud niivõrd kulukat ehitustööd ette võtta.

Foto 24. Roela Vabatahtliku Tuletõrjeühingu seltsimaja (Maret Tralla erakogu)

Seltsimaja ümberehitamise küsimus tõusis taas päevakorda augustis-septembris 1938, seoses sellega, et seltsimaja kuulus üleriiklikku avalike rahvamajade võrku. Vastavalt avalike rahvamajade kohta käivale sundmäärusele, pidi aga seltsimaja osa olema kaupluste tulemüüriga eraldatud. Kuna seltsimaja ja kauplus olid ühise katuse all ning kokku ehitatud, oleks tulemüüri rajamiseks tulnud hoone sisuliselt kaheks lõigata. See oleks toonud kaasa tõsisemaid ehitustehnilisi probleeme seltsimaja-poolses hooneosas, sest see oli ehitatud ilma aampalkideta (foto 22) ning kuna „*hoonele annab tugewuse sellekohane sarikate ehituswiis, siis on karta, et sel juhul võiks maja laiali walguda*“. Määruse järgi oleks seltsimaja tegevus tulnudki peatada, kuid Roela MKS võttis vastutuse võimaliku tuleohu eest enda kanda. Seoses maja ümberehitamise vajadusega tõsteti üles taas ka 1929. aastal koostatud ehitusprojekt, kuid ehitamiseni taas ei jõutud, sest 1. septembril 1939 alanud II maailmasõda ja sellele järgnev Eesti Vabariigi okupeerimine ja annekteerimine NSV Liidu poolt, tõmbasid sellele kriipsu peale.⁸⁵

Foto 25. Seltsimaja tiibhoones asus Roela Tarvitajate Ühisuse kauplus (Maret Tralla erakogu)

Pidudest ja nende korraldusest

Roela seltside korraldatud pidudest pole kahjuks alles kuigi palju teateid, ajakirjandusse jõudsid pidude kirjeldused alles 1925. aastal pärast ajalehtede Wirulane ja Wirumaa Teataja asutamist. Enamalt jaolt olid need negatiivsetes toonides ning käsitlesid mitmesuguseid kraadepoiste, ehk „kühvlipolgu“ pidudel joobnud peaga korda saadetud „vägitegusid“. Üldiselt olid sellised paigast paika korduvad joobnute korrarikkumised ja isegi kuriteod 1920. aastatel ja 1930. aastate alguses üsna tüüpilised ega kujutanud endast midagi Roelale eriomast.

⁸⁴ Wiru-Roelasse ajakohane rahvamaja. – Wirumaa Teataja, 1929, nr 130.

⁸⁵ Roela mures rahvamaja pärast. – Wirumaa Teataja, 1938, nr 104.

1. novembril 1925, mil tähistati Roela seltsimaja kolmandat aastapäeva, esines kõnega „kohalik tähtsam seltskonnategelane õp. hra. J. Kask, kes andis ülevaate Roela seltsielu ilust ja vabast „heites pilku seltsimaja kolmele „eluaastale“, ühtlasi tõi ta ette põhjused, mis on sundinud suurema osa publikumi seltsimajast eemale jääma. „Pussitamise“, (seni on peaaegu iga pidu olnud kolmejärguline: eeskawa, tants ja „pussitamine“) ja näidendite üksluisuse, mis omakorda tingitud ainelisest kitsikusest“. Kõne lõppedes austati Vabadussõjas „isamaa eest langenuid rahwa paremaid poegi püstitõusmisega, kusjuures orkester „Jumal sul ligemal“ mängis. Järgmisena olid koorilaulud, mis publikumi elavaid kiiduawaldusi väljakutsusid. Sellele järgnes näidend: „Kuulus naene Heller“. Lõpuks tants. Pussitamine jäi seekord ära“.⁸⁶

Aeg-ajalt juhtus, et ära jäid ka peod, kuna neile ei tulnud kohale piisavalt rahvast:

Pühapäeval, 24. oktoobril tahtis Roela muusika ja kirjanduse selts tuletõrje seltsimajas pidu-õhtut korraldada, mis juba korra rahwa wähesuse tõttu edasilükatud oli. Kuid ka nimetatud päeval ei kogunud, selle peale waatamata, et peo algust kuni kella 10 edasilükati, rohkem kui ainult umbes 10 inimest. Lõpuks, kui inimesi ikka rohkem ei kogunud, korjati pingid kokku ja tehti „Rünga särusid“ nagu seda Roela rahwas armastab nimetada.⁸⁷

Ilmselt tähendasid „Rünga särud“ antud kontekstis tantsimist.

Roela konstaabli toimikutest selgus, et vaatamata seltside vahelistele vastuoludele olid need pidude korraldamise seltsimajas omavahel ära jaganud. Pidude hooaega alustas tavaliselt septembris seltsimaja omanik Roela VTÜ. Novembris toimusid maskeraadid ehk näokattepeod, üks mardipäeva, teine kadripäeva paiku. Ühe korraldas MKS ja teise VTÜ. Jõulu teisel pühal, 26. detsembril, korraldas peo VTÜ, Uuel Aastal, 1. jaanuaril aga MKS. Ülestõusmis- ehk lihavõttepühade teisel pühal korraldas peo VTÜ, aga suvistepühade teisel pühal MKS. Kui VTÜ peod olid alati ühingu enda korraldatud, siis MKS pidude korraldamist võisid enda peale võtta ka seltsi koosseisus tegutsevad väiksemad seltskonnad. Nii korraldasid pidusid nagu allpool kirjeldatakse MKS-i segakoor, aga ka näitlejaskond.

Foto 26. Roela segakoori poolt registreerimiseks esitatud peo kava oli tolele ajastule tüüpiline (ERA 26, 3, 759: 47)

Peo esimeseks osaks oli tavaliselt segakoori esinemine, teiseks osaks näidend ja kolmandaks osaks tants, lisaks veel mitmed seltskondlikud lõbustused nagu Amorpost, Ameerika oksjon,

⁸⁶ RnRt. Roela tuletõrje seltsi maja 3-mas aastapäew. – Wirulane, 1925, nr 48.

⁸⁷ Wirumaa Teataja, 1926, nr 84.

serpentiinid ja konfettid. avatud oli alkoholita einelaud. Tegelikult polnudki kuigi oluline, millise seltsi või seltskonna korraldatud pidu oli, sest ikka esines Roela MKS-i segakoor ning ka näitemängu esitasid seltsi näitlejad. Korraldajaks olemine oli oluline seetõttu, et korraldaja kandis peoga seotud kulud ning sai endale ka peoga kogutud tulud. Peoõhtule müüdi tavaliselt kaks piletit, esimene eeskavale, kusjuures oli võimalik valida nelja erineva hinnaklassi vahel. Istekoht kõige ees toolidel, maksis 75 senti kuni üks kroon, esimene, teine ja kolmas koht maksid vastavalt 50, 40 ja 30 senti ning istuma pidi pikkadel seljatoeta pinkidel (vt foto 22). Kuna esimesele, teisele ja kolmandale kohale sai müüa igale 100 piletit, mahutas saal pisut üle 300 koha. Teine pilet müüdi tantsule, mis sõltuvalt muusikutest maksis 35 kuni 40 senti. Kolmas sissetulekuallikas oli garderoob, mille kasutamine maksis 10 senti. Neljas sissetulek saadi einelauast. Viimast arvestamata võis peoõhtu sissetulek täismaja puhul ulatuda umbkaudu 250–260 kroonini. Pidude sissetulek läks seltsi vajaduste katteks, Roela MKS-i puhul tihti raamatukogule kirjanduse muretsemiseks ja muusikariistade parandamiseks. Tants võis toimuda klaveri, pasunakoori või keelpilliansambli saatel. Klaverit mängis pidudel sageli L. F. Hansar, aga esines ka näiteks Rakvere jazz-orkester „Kalew-Band“.⁸⁸

Ainsaks erandiks teiste pidude seas, kus tavapärasest peokavast kinni ei peetud, olid maskiballid, kus peo peamiseks osaks oli tants, mille vaheaegadel mängiti ring- jm seltskondlikke mänge. Parimate maskide vahel loositi välja auhinnad, samuti oli maskis pidulistel sissepääs peole odavam, kui maskita pidulistel.⁸⁹ Aeg-ajalt juhtus siiski ka maskiballidel äpardusi, mis nagu kõik seesugused pälvis ka ajakirjanduse tähelepanu:

*Pühapäeval, 11. nov. korraldas Roela wabatahtlik tuletõrje ühing oma ruumes näokatte peo. Pidule oli kogunud rahwast üsna rohkesti, maskeerituid oli küll wähesel arwul, kuid mõned neist üsna kenad. Kõik maskid olid huwitatud auhindadest, mida parematele neist lubati anda ja mis enne pidupäewa juba kohalikus kaupluses wäljapandud olid. Kui aeg niikaugele jõudis, et tuli auhindade wäljajagamisele asuda, ilmus pikaajalise ootamise järele keegi ühingu liige lawale ja teatas, et auhinnad jääwad wäljaandmata, sest masked ei olewat seda wäärt. Viimastel tuligi pettunult peolt lahkuda.*⁹⁰

Parimatele maskidele määratud auhindadest ja nende väärtusest annab aimu 1929. aasta lõpus toimunud Roela MKS korraldatud maskiballi kava, millest selgus, et esimene auhind oli suur lauialamp, väärtusega seitse krooni, teine auhind „*serwiis kausse*“, väärtusega neli krooni ja kolmas auhind „*wiina serviis*“ väärtusega kolm krooni. Auhinnad pani välja Roela Tarvitajate

⁸⁸ ERA 26, 3, 759: 49, 51, 60, 62, 75, 113, 115.

⁸⁹ Samas: 61.

⁹⁰ Piduline. Roelas tehti mardimaskedele „aprilli“. – Wirumaa Teataja, 1928, nr 90.

Ühing ning need olid enne peo toimumist Ühingu kaupluse ruumis vaatamiseks välja pandud. Auhinnad jagati välja vastavalt neile piduliste poolt antud häälele öösel kell 12, pärast maskide eestvõtmist, hääletussedelid anti pidulistele koos piletiga.⁹¹

Foto 27. Kuna pidude afiššid ei mahtunud tervelt konstaabli toimikusse, rebis ta need pooleks (ERA 26, 3, 761: 191)

Roela MKS ja VTÜ kõrval korraldas pidusid ka Roela Põllumeeste kogu, kes tavaliselt 1. mail korraldas külvipeco, milline toimus eriti pidulikult 1. mail 1928. Pidu algas päeval kell 12 vaimuliku talitusega spordiplatsil Roela Põllumeeste kogu rohelise lipu õnnistamiseks, mille viis läbi Viru-Jaagupi kirikuõpetaja Arthur Friedrich Wilhelm Hoffmann. Talituse lõppedes andis lipu pidulikult üle Põllumeeste kogude Virumaa esituse juhatuse nimel Karl Blaubrik. Pärast lipu õnnistamist toimus koolimajas pidulik lõunasöök. Õhtul kell kaheksa algas seltsimajas piduõhtu, mis erines tavapärasest vaid selle poolest, et eeskavale eelnes vastavasisuline pidukõne.⁹² Alates 1929. aastast korraldas Roela Põllumeeste kogu iga aasta novembris lõikuspeco, mis algas tavaliselt piduliku aktusega algkoolihoones, kus peetti vaimulik talitus ning esitati pidukõnesid nii põllumeeste endi kui ka kutsutud külaliste poolt. Pärast aktust mindi rongkäigus seltsimajja, kus olid kaetud pidulauad umbes 150-le kutsutud külalisele. Lauas peeti lauakõnesid ning lauldi isamaalisi laule, õhtu lõpetas tants.⁹³

Foto 28. Roela Põllumeeste kogu oma 1. mail 1928 sisse õnnistatud lipuga (Silvi Kuuse erakogu)

Foto 29. Pidulaud seltsimaja saalis (Saima Neublau erakogu)

Kuni 1928. aastani korraldas Eesti Vabariigi aastapäeval peo Roela VTÜ, kuid alates 1929. aastast langes see Alide Saare juhitud Roela naiskodukaitse õlgadele. Peo eeskava oli küll tavapärane, erinedes ainult selle võrra, et pidu algas päevakohase kõnega.⁹⁴ Naiskodukaitse korraldas veel muidki patriootliku sisuga ettevõtmisi, nagu näiteks 1. detsembri mässu ohvrite mälestusaktus 1. detsembril 1931, millel peetud kõnede vahel esines ka Roela MKS-i segakoor.⁹⁵ Samuti toimus naiskodukaitsjate eestvõttel alates 1930. aastast Jüriöö tähistamine.

⁹¹ ERA 26, 3, 759: 265.

⁹² Põllumeeste Kogud oli 1920. aasta sügisel asutatud agraarerakond, mis koondas talumehi. Erakond koosnes valdade Põllumeeste kogudest. Roela valla Põllumeeste kogu asutati samuti 1920. aastal. Vt: Suurejooneline põllumeeste pidu Wiru-Roelas. – Wirumaa Teataja, 1930, nr 125; Wiru-Roela põllumeeste külvipidu ja lipu õnnistamine. – Wirumaa Teataja, 1928, nr 34; ERA 26, 3, 759: 107.

⁹³ Wiru-Roela põllumeeste suurpäew. – Wirumaa Teataja, 1929, nr 133; Kaks ilusat lõikuspidu. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 127.

⁹⁴ ERA 26, 3, 759: 84, 182.

⁹⁵ 1. detsembri mälestusaktus Roelas. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 139.

Esimesed Jüriöö pidustused toimusid 3. mai õhtul seltsimaja juures oleval spordiplatsil. Pidustused lõpetas rongkäik, millest võtsid osa kõik Roela seltsid ja organisatsioonid.⁹⁶

Foto 30. (1 ja 2) Roela MKS-i pidude reklaame (Wirumaa Teataja, 1936, nr 118; 1940, nr 10)

Lisaks pidudele korraldati seltsimajas alates 1929. aastast ka kinoõhtuid. Tallinnas asuv kinoteater „Rekord“ näitas 14. juulil komöödiafilmi „Tee jõule ja ilule“, mille peaosades mängisid tuntud Taani koomikud Pat ja Pataschon (Patasson), 8. septembril näidati kümne-osalist filmi „Sinine hiir“.⁹⁷ 16. oktoobril 1930 näidati kodumaist 16-osalist filmi „Jüri Rumm“, 1. veebruaril 1931 kümne-osalist filmi „Dollarid“ ja 2. veebruaril kaheksa-osalist draamafilmi „Vene keisrikoja tragöödia“.⁹⁸ Nagu muudegi pidude puhul järgnes ka kinoõhtutele tants.

Segakoor

Roela MKS tiiva all jätkas Eesti vabariigi ajal oma tegevust ka segakoor, mis kuni 1931. aastani tegutses J. Hansari käe all. 1923. aastal esines koor 20 lauljaga Tallinnas VIII üldlaulupeol.⁹⁹ 1928. aastal võttis seltsi 31-liikmeline segakoor osa ka IX üldlaulupeost koosseisus: sopranid: M. Apoll, J. Hansar, M. Karja, I. Nirgi, M. Nirgi, S. Nirgi, E. Priks, A. Siirak, A. Vanari, E. Veinmann; aldid: M. Kuulbas, M. Kesküla, A. Nirgi, S. Nirgi, I. Nirgi, J. Nurkse, M. Püss, A. Rikken, I. Reemi; tenorid: J. Käba, R. Kongi, V. Sivi, R. Veinmann, P. Volke; bassid: L. Hansar, K. Krents, H. Nirgi, H. Püss, J. Veinmann, J. Vanari, J. Õis.¹⁰⁰

Lisaks üldlaulupidudele osales koor ka mitmetel väiksematel laulupäevade. 1926. aastal esines koor 20-liikmelisena, 1930. aastal aga 27-liikmelisena Tartu laulupeol.¹⁰¹ 3. juulil 1927 osales Roela segakoor 31-liikmelisena J. Hansari juhatusel Virumaa laulupäeval.¹⁰² Igapäevaselt esines koor kõigil Roela MKS-i, aga ka teiste kohalike seltside peoõhtutel.

Foto 31. 1927. aasta Virumaa laulupäeval osales ka Roela segakoor (RMF 152:12)

Laulupeol osalemiseks teenis selts endale raha peoõhtute korraldamisega. 1. augustil 1927 pöördus J. Hansar Rakvere-Paide politseiprefekti poole palvega lubada segakooril korraldada 14. augustil pidu, et katta Virumaa laulupäevast osavõtmise, sõidu jm kulutusi ning 1928. aasta üldlaulupeost osavõtmisega tekkivaid kulutusi. Kuna 14. augustil toimuma pidanud pidu jäi

⁹⁶ ERA 26, 3, 761: 110; vt ka: Roelas pühitseti jüriööd. – Wiruma Teataja, 1932, nr 52.

⁹⁷ ERA 26, 3, 759: 228, 236.

⁹⁸ ERA 26, 3, 761: 216, 228.

⁹⁹ Päewaleht, 1922, nr; Postimees, 1922, nr 299.

¹⁰⁰ IX Eesti üldlaulupeo juht: 30. juunil, 1. ja 2. juulil 1928. Tallinn 1928, lk 114.

¹⁰¹ Postimees, 1926, nr 170; Põhja Kodu, 1930, nr 69.

¹⁰² Virumaa laulupoe juht 3. juulil 1927. a. Rakvere 1927, lk 37.

„mitmesuguste ette nägemata põhjuste pärast, iseäranis ruumide suhtes, pidamata“, küsis J. Hansar luba pidada see 2. oktoobril. Teise samalaadse peo, seekord laulupeol osalemise kulude katteks korraldas segakoor (lauljaskond) 17. juunil 1928. Peo esimese osa moodustas segakoori kontsert „*äsja ilmunud lauludest*“ J. Hansari juhatusel. Lisaks esitasid J. Hansar ja preili L. Kiiver „*viuli ja klaveri sooloettekandeid*“.¹⁰³

Foto 32. Jüri Hansari kiri 1930. aasta Virumaa laulupäeva korraldajatele annab teada, et Roela segakoor osaleb peol 26-liikmelisena (RM 1164 Ar₁ 51:179)

Naiskodukaitse korraldatud Eesti Vabariigi aastapäevapeo kavas 24. veebruaril 1930 olid nimetatud ka esitusele tulevad koorilaulu, mis võimaldab põgusa ülevaate Roela segakoori repertuaarist. Ettekandmisele tulid: Konstantin Törnpu „Mu Eestimaa“, Tuudur (Theodor) Vettiku „Kas tunned maad“, Enn Võrgu „Eesti lipp“, K. A. Hermann „Oh laula ja hõiska“ ja Aleksander Lätte „Vahtijad“.¹⁰⁴

1931. aastal lahkus J. Hansar vanaduse ja haiguse tõttu koorijuhi ametist ning tema koha võttis üle Roela algkooli juhataja J. Kask. Ilmselt takistasid J. Hansari terviseprobleemid tema tegevust juba mõnda aega, mistõttu koorijuhtide vahetusele eelnes mõningane segadus:

*Aasta paari eest oli veel W.-Roela kuulus oma kõlawa laulu voolest. Ei möödunud pea ühtegi korraldatawat pidu, kus eeskawa poleks ehtinud laul ja seda kõik lugupeetud hallpea hra J. Hansari juhatusel. Ent wanadus wõitis tüseda laulumeha ja korraldus jäi lonkama kohase koorijuhi puudusel kuni käesolewa sügiseni, mil koori asutamise endale südame lähidaseks wõttis hra J. Kask. Ja jällegi hakkab asi hoogu wõtma. Harjutusi peetakse kohaliku algkooli ruumes, kus 30 inimese suust laul heliseb järjekordseil harjutusõhtuil pea keskööni. Kõik kooriliikmed on tööl täie andumusega.*¹⁰⁵

Tundub, et J. Kase käe all muutus segakoor rahva seas populaarsemaks, kui see oli J. Hansari ajal, kui 1932. aastaks oli koorilauljate hulk kasvanud 39 lauljani, siis 1934. aastal oli neid juba üle neljakümne.¹⁰⁶ 1935. aastal osales Roela segakoor Pärnumaa laulupeol, mille teist kontserti, kus esinesid ka segakoorid, teiste seas ilmselt siis ka Roela MKS-i koor, kanti pühapäeval 7. juulil üle ka raadiost.¹⁰⁷ 1936. aastal osales Roela segakoor J. Kase juhatusel 28 lauljaga Virumaa VII laulupeol.¹⁰⁸

¹⁰³ ERA 26, 3, 759: 45, 69–69p, 120–121.

¹⁰⁴ ERA 26, 3, 760: 198.

¹⁰⁵ Wiru-Roela saab jällegi korraldada segakoori. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 134.

¹⁰⁶ RM 1164 Ar₁ 51:216; W.-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 146.

¹⁰⁷ Waba Maa, 1935, nr 37; Raadio. – Wirumaa Teataja, 1935, nr 76.

¹⁰⁸ Virumaa VII laulupeo juht. Rakvere 1936, lk 21.

Foto 33. Johannes Kase teatel osales Roela segakoor 1932. aasta Virumaa laulupäeval, kooris oli 39 liiget (RM 1164 Ar₁ 51:216)

Pasunakoor ja teised muusikakollektiivid

Tundub, et samuti nagu enne I maailmasõda, puudus ka 1920. aastatel Roelas pasunakooril korralik dirigent, mistõttu nentis ajalehele Wirumaa Teataja 1927. aasta sügisel seltsimaja viienda aastapäeva pidust ülevaate kirjutanud Piduline, et „*Tuletõrje seltsil tuleb pidude puhul wõõrast muusikat palgata, oma kohalikul seltsil aga roostetawad muusikariistad seina ääres*“.¹⁰⁹ Ühest küljest võis see ka õige olla, kuid teisest küljest kostub siin – nagu eespool juba tähendatud – teatud kibestumust, et pasunakoor mitte Roela VTÜ hõlma all ei tegutsenud, nagu see muidu igal pool tavaline oli.

Seda, et pasunakoori instrumendid seina ääres ei roostetanud tõestab kasvõi asjaolu, et 3. juulil 1927 osales Roela pasunakoor 12-liikmelisena J. Hansari juhatusel Virumaa laulupäeval.¹¹⁰ Viimane näitab, et pasunakoor oli siiski reaalselt olemas, tegi proove ja käis ka esinemas. Pärssivaks asjaoluks võis siinjuures olla küll J. Hansari hõivatus segakoori juhatajana, mis ei võimaldanud tal pasunakoorile täit tähelepanu pöörata. Pasunakoori juhataja puudumist, mistõttu tihtipeale pidi mängijaid väljastpoolt palkama kurtis ajaleht Wirumaa Teataja ka 1931. aasta novembris.¹¹¹ Õnneks asus aga järgmisel aastal pasunakoori juhatama Rüngalt pärit Heinrich Oldermann ning toimus muudatus, mis rõõmustas ka ajalehe Wirulane ajakirjanikku:

*Aasta jooksul, mil W.-Roela orkester on töötanud noore juhi H. Oldermanni juhatusel, on orkester arenenud ja täienenud. Noored mängijad, kellega täiendati orkestri koosseisu, on omandanud kogemusi ja jõudnud edasi. On muretsenud juurde lühikese aja keskel 7 pilli. Aktusel, koosviibimistel ja pidudel on orkestril olnud kanda ikka oma osa.*¹¹²

H. Oldermann pälvis oma tegevusega ajalehelt Wirumaa Teataja kõrge hinnangu:

Noorem poeg Heinrich lõpetanud keskkooli, on tubli seltskonnategelane ja andekas muusikamees. Pasunakoori juhina selle täiesti reorganiseerinud ja hoolsa tööga juba lühikese aja jooksul koori mängutaseme wiinud eeskujulikule kõrgusele. Käib ka laulukooris ja on paljutootaw jõud näiteelus. Ikka asja tallal ja kümnes tegewuses igal peol ja awalikul koosviibimisel. Kohaliku „musta leegioni“ kardetawam waenlane, kes teinud selle likwideerimiseks enam kui kohalik seadusesilm teistega kokku. Kohalikke „suurninasid“ ei pelga, ütleb ikka tõtt näkku, kus tarwis. Üldse noorema ja

¹⁰⁹ Piduline. W.-Roela tuletõrje seltsimaja 5 a. wana. – Wirumaa Teataja, 1927, nr 86.

¹¹⁰ Virumaa laulupoe juht 3. juulil 1927. a. Rakvere 1927, lk 37.

¹¹¹ Wiru-Roela saab jällegi korraliku segakoori. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 134.

¹¹² Wiru-Roela orkester areneb. – Wirulane, 1933, nr 145.

intelligentsema generatsiooni üks aktiivsemaid eesvõitlejaid. Eraelus, muide, ei karda kõige kurjemaid loomi — mesilasigi. On innukas aianduse-mesinduse harrastaja ja omab tublid teadmised sel alal. Poissmehena võtab tütarlapsi mitte nii nagu nad on, vaid olema peaksid. Seepärast enamikule nendest kättesaamatu, kuigi ihaldatav.¹¹³

1934. aastal juhendas koori R. Stahlfeld, kelle kohta 1937. aastal nenditi, et ta „*tubli ja agara muusikamehena on wiinud orkestri kunstilise taseme weelgi ülespoole*“.¹¹⁴ Nagu eespool juba nimetatud juhtis ta pasunakoori veel ka 1940. aastal.

Foto 34. Roela MKS pasunakoor 1930. aastate teisel poolel, paremalt esimene koorijuht Richard Stahlfeld (Saima Neublau erakogu)

Lisaks pasunakoorile tegutses Roelas veel muidki muusikakollektiive, millest on aga säilinud väga vähe andmeid. 9. aprillil 1929 taotles Rakvere-Paide prefektilt tantsuõhtu korraldamiseks 14. aprillil luba Viru-Roela keelpillide orkestri juhataja Leonhard Hansar, kes soovis selle sissetulekut kasutada „*keelpillide orkestri täiendus kulude katteks*“. Õhtu eeskavas polnud muud, kui tants ja vaheaegadel muusikalised naljapalad. Tantsuõhtu algas kell kaheksa õhtul ja lõppes kell kaks öösel.¹¹⁵ Keelpillide orkester tegutses ka aasta hiljem 1930. aasta aprillis, mängides Roela Lauljaskonna korraldatud peoõhtul tantsuks kella poole viieni hommikul.¹¹⁶ Kollektiivi edasisest tegutsemisest kahjuks andmed puuduvad.

Roela MKS 30. aastapäeva tähistamisel 25. märtsil 1939 astus seltsimajas esmakordselt publiku ees üles seltsi mandoliinide ansambel, mille juhatajaks oli Vladimir Kotikov.¹¹⁷ Ansambel esines ka aasta hiljem seltsi 31. aastapäeva peol, kuid selle hilisema tegevuse kohta puuduvad kahjuks samuti igasugused andmed.¹¹⁸

Foto 35. Roela MKS mandoliinide ansambel, ees keskel selle juht Vladimir Kotikov (Toomas Väinaste erakogu)

Näitemäng

Ühest küljest on näitlejate tegevusest oluliselt rohkem teada, kui lauljate või pillimeeste omast, kuid teisest küljest jälle oluliselt vähem. Kuna näitlejad tegutsesid rohkem kohapeal ega olnud nende tase ka keskmisest oluliselt kõrgem, ei pääsenud nad ajakirjanduse veergudele, sest

¹¹³ Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 14.

¹¹⁴ Wiru-Roela M.-K.-Selts 25-aastane. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 43; Roela muusikakultuur 35 aastane. Maa Hääl, 1937, nr 12.

¹¹⁵ ERA 26, 3, 759: 217–218.

¹¹⁶ ERA 26, 3. 761: 109.

¹¹⁷ Roela muusika-kirjandusselts 30-a. – Wirumaa Teataja, 1929, nr 35.

¹¹⁸ Wirumaa Teataja, 1940, nr 45.

nende lavastusi ei võtnud keegi arvustada. Samas on tänu konstaabli toimikutes sisalduvatele pidude kavadele alles üsna palju andmeid ette kantud näidendite kohta. Nii kanti hooajal 1927.–1928. ette kümme erinevat näidendit, millest kaks, mis kanti ette ühel õhtul olid lühikesed ühevaatuselised näidendid, samal ajal kui kõik ülejäänud olid pikad kolme-nelja vaatuselised näidendid. Iga näidendit mängiti vaid üks kord, välja arvatud Jakob Liivi neljavaatuseline draama „Vare“, mida mängiti kaks korda. Kõik teised ette kantud näidendid olid komöödiad. Tavaliselt jäi näitlejatel näidendi õppimiseks aega vähemalt üks kuu või isegi pisut rohkem, kuid Jõulude ja Uue Aasta pidude vahe oli ainult kaks nädalat. Näitlejaid aitas küll asjaolu, et neid abistas sõnade meelde tuletamisel ja ette kandmisel suflöör, kelle asukoht oli lava keskel oleva kupli all (foto 22).

Hooajal 1927.–1928. Roela näitlejate poolt ette kantud näidendid

14.08.1927 – Julius Bischitsky komöödia neljas vaatuses „Kindralherra Maks“

04.09.1927 – Voldemar Mettuse komöödia ühes vaatuses „Miks vähjad punastavad“

04.09.1927 – Henry Pagati komöödia ühes vaatuses „Külaline“

02.10.1927 – Paul Pinna komöödia kolmes vaatuses „Börse palavik“

26.12.1927 – F. Bernardi komöödia kolmes vaatuses „Naised ja viin“

01.01.1928 – Jakob Liivi draama neljas vaatuses „Vare“

24.02.1928 – E. Bergmanni tõlgitud komöödia kolmes vaatuses „Teenete eest ka au“

09.04.1928 – Jakob Liivi draama neljas vaatuses „Vare“

01.05.1928 – Hans Turpi komöödia kolmes vaatuses „Minister kodukülas“

28.05.1928 – Gustav von Moseri komöödia kolmes vaatuses „Aastapidu“

17.06.1928 – Franz Arnoldi ja Ernst Bachi komöödia „Vana Adam“

Lisaks Roela MKS koosseisu kuulumisele oli näitlejatel ka oma organisatsioon – Näitlejaskond. Kadripäeval, 25. novembril 1928 korraldas Roela Näitlejaskond seltsimajas peoõhtu, mille sissetulek pidi minema „*seltsimaja näitelava korraldamiseks ja mitmesuguste lava abinõude muretsemiseks*“. Viru-Järva politseiprefektile saadetud palvele peo registreerimiseks olid all kirjutanud esimehe kt August Neublau ja kirjatoimetaja Marie Kaasik. Peo rahaasjade eest vastutas Kassapidaja-inspitsient Bruno Rööpson. Peo esimeses osas mängis pasunakoor, teises osas kanti ette Karl Kaasiku lauludega naljamäng „Näitejuhi äpardused“ ning kolmas osa oli tantsu päralt.¹¹⁹ Tundub, et näitlejate ja ka Roela VTÜ kui

¹¹⁹ ERA 26, 3, 759: 150–151.

majaomaniku piduõhtud kandsid head vilja, sest 10. novembril 1929 peetud peo kavas pidas seltsi juhatus vajalikuks märkida: „*Saal uuesti remonditud, uued dekoratsioonid, mis kindlasti ka piduliste tuju saavad ülendama*“.¹²⁰ Lisaks lauludega näidenditele esitati 1930. aastal Eesti Vabariigi aastapäevapeol K. Kaasiku kolmevaatuseline operett proloogiga „Kaluri tütar“, mis rääkis Peipsi kalurite elust 1905 aastal.¹²¹

Foto 36. Roela Näitlejaskond (Saima Neublau erakogu)

15. märtsil 1931 kanti Kaitseliidu Roela kompanii ja Naiskodukaitse Roela jaoskonna viienda aastapäeva puhul ette Bernard Kangermanni spordikomöödia „Jalgpallilõvi“, mis oli erakordne selle poolest, et näidendi lavastajaks oli rakverelane, harrastusnäitlejate koolitaja, näitejuht-instruktor Rix Kuljus, kes ilmselt ühes näidendi lavastamisega koolitas ka selles osalevaid näitlejaid ja kohapealseid lavastajaid.¹²²

Näitlejaskonna viimasteks Eesti Vabariigi aegseteks etendusteks jäid 1940. aasta talvel ja kevadel ette kantud Enn Vaiguri kolmevaatuseline rahvatükk „Trump Lamooriga“ ja B. Kangermanni kahevaatuseline prohvetliku pealkirjaga laulumäng „Mu meelen kuldne kodukotus“.¹²³

Seltsielu tegelastest

Ajavahemikus 19. detsembrist 1933 kuni 6. veebruarini 1934 ilmus ajalehes Wirumaa Teataja seitsmeosaline artiklisari „Ringwaade Wiru-Roelast“, kus kirjeldati kõiki Roela elus olulisi inimesi. Kuna artikkel oli anonüümne, tekitas autori isik ja selle väljaselgitamine suurt koha peal suurt kõneainet ning ajakirjandusse jõudnud ümberlökkamisi:

Kohapeal on liikvel jutte ja arvamisi, nagu kirjutaks mina „Ringwaadet Wiru-Roelast“.

Eksiarwamiste ärahoidmiseks teatan, et mina eelpoolnimetatud kirjutise autor ega ka kaasteadja ei ole. Austawalt Wiru-Roelas, 15. I 34. Heinr. Olderman

*Toimetusest: Samasugust teadet palub awaldada weel keegi Wiru-Roela elanik Woldemar Kirsch.*¹²⁴

Vaatamata sellele, et kaasaegsed näisid enda kohta käivat infot paljudel juhtudel pahaks panevat, on see praegu seltsielus osalenud inimeste tuvastamiseks hinnaline allikas.

¹²⁰ Samas: 261.

¹²¹ Samas: 202.

¹²² ERA 26, 3, 761: 240

¹²³ Wirumaa Teataja, 1940, nr 10; nr 45.

¹²⁴ Ilmselt on toimetus Kirschi eesnimega eksinud ning teate saatja oli Aleksander Kirsch. Wirumaa Teataja, 1934, nr 8.

Tabel 5. Artiklis „Ringwaade Wiru-Roelast“ nimetatud seltsielutegelased¹²⁵

Tegelased	Tegelaste elukutse või tegevusala	Tegevus seltsielus
Villem Ööpik	kaupmees, segakaupluse ja majaomanik	nimekas näitleja ja tugev laulja, võis täita koorijuhi kohuseid, ristas lapsi
Johanna Raudsepp	Tarvitajate Ühisuse äriteenija	tubli näitleja, kuid esines harva
August Neublau	kahe auto omanik, autojuht	näitleja ja laulja
Aleksander Kirsch	kaupmees	mängis pasunakooris
Richard Stahlfeld, Sepa Riks	mehhaanik, kauples jalgrattaosadega	1930. aastate II poolel oli pasunakoori juhataja
Mai Ment	valla abisekretär	nooremata oli näitleja
Wilhelmine Kärsti (sünd Miss)	postiajenditöötaja ja telefonist	laulja
Johannes Kask	6. klassilise algkooli juhataja	raamatukogu ja laulukoori juhataja, näitejuht
Ida Kask	eelmise abikaasa, koduperenaine	„esineb laulukooris on kõwa jõud näitelawal“, harrastas eriti maanaiste osasid
Marie Kingsepp (sünd Kaasik)	õpetaja	„näiteseltskonnas on kõwa jõud, kes tuleb toime iga osaga“, laulja
Agnes Rumm (end pr Neublau)	õpetaja	enne abielulahutust näitleja
Linda Undiwill	õpetaja	näitleja ja laulja
Johannes Toomingas (Bamagai)	autojuht A. Neublau äris	laulja, pasunakoori liige
Leon Prillop (eestist Piirsalu)	talupidaja	Roela MKS juhatuse liige, 1934–1944 raamatukoguhoidja
Natalie Pill	töötas vanemate talus	laulja
Jaan Kaev		üks pasunakoori asutajaid ja kauaaegne mängija
Salme Kaev		käis enne abiellumist laulmas
Melanie Kaev, eelmise onutütar		laulja
Elmar Lauri	töötas vanemate talus	Roela MKS-i juhatuse esimees
Rudolf Veinmann	töötas vanemate talus	„parim tenor laulukooris“
Elfriede Veinmann	töötas vanemate talus	
Karl Vaher	rätsepp	oli RKMS juhatuse esimees, hiljem laekur, seltsimaja kojamees ja riidehoidja
August Podretsik	piiritusemeister	noorena oli „kõwa näitejõud“
Bruno Rööpson	saeveski meister	näitleja ja laulja
Ida Neudorf	saeveski kantseleiametnik	laulja
Johannes Kobbe	end meier, lauavabriku katlakütja	oli Roela MKS-i esimees
Miralda Roos	laulja	„parimaid sopraneid kooris“

¹²⁵ Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 145, 148; 1934, nr 2, 4, 11, 14, 15.

Tegelased	Tegelaste elukutse või tegevusala	Tegevus seltsielus
Elfriede Turro	metskonna kantseleiametnik	näitleja ja laulja
Alma Pihlak	töötas vanemate talus	näitleja ja laulja
Osvald Pihlak	motorist ja mölder isa veskis	Roela MKS juhatuse liige, 1939. aastal seltsi esimees
Reinhold Kongi	ehitusmees	oli varem laulja, kuid kaotas hääle
Miralda Kongi		näitleja ja laulja
Eduard Alavere		pasunakoori liige
Hugo Oldermann	talupidaja	laulja ja pasunakoori liige
Heinrich Oldermann	talupidaja	näitleja, laulja, pasunakoori juhataja 1930. aastate I poolel
Ferdinand Wärlo	töötas vanemate talus	pasunakoori liige
Osvald Soone	talupidaja	pasunakoori liige
Mihkel Pariis	talupidaja	juhatas 1920. aastatel Roela pasunakoori

Raamatukogu 1918–1940

Ka Eesti Vabariigi ajal pidas Roela Muusikalis-kirjanduslik Selts raamatukogu, mis kvalifitseerus riigi toetusele. Alates 1925. aastast täitis Seltsi raamatukogu ka Roela valla avaliku raamatukogu rolli, mis mõjus hästi kogu kasvamisele, sest uute raamatute muretsemiseks saadi toetust nii vallalt kui ka riigilt.

Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi raamatukogu

Pärast seda kui Vabadussõja rindejoon 1918. aasta detsembris ja 1919. aasta jaanuaris Roela piirkonnast üle käis, avati Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi raamatukogu alates 25. märtsist 1919. Roela 1921. aastal oli raamatukogus 70 raamatut ning selle tegevuspiirkonna moodustasid Roela mõis ning küla, Saara, Rünga ja Ristiküla. Piirkonna teine raamatukogu – Tammiku Rahvaraamatukogu Seltsi raamatukogu, mis tegutses alates 1901. aastast – paiknes Roela-Tammiku algkoolis ning omas 1000 raamatut. Selle teeninduspiirkonda kuulusid Rosenthali karjamõis, Tammiku, Ädara (Edara), Rasivere, Alavere, Liiva, Aravuse, Palasi ja Hanguse külad ning raamatukogu osakond asus Tudus. Tõenäoliselt oli Tammiku raamatukogu raamatute arv märgitud ekslikult, sest 1922. aasta alguses oli seal ainult 345 raamatut. 1921. aastal said mõlemad raamatukogud riigilt toetust kumbki 1000 marka (10 krooni).¹²⁶

Foto 37. 1918. aasta lõpus Roela valla Tööraha Nõukogu Hariduse Osakonnas koostatud skits valla kooliringkondadest, mis kattusid ka raamatukogu teeninduspiirkondadega: Roela raamatukogu teeninduspiirkonda kuulusid mõisa- ja vallakooli ringkonnad; Tammiku

¹²⁶ ERA 3138, 1, 1582: osaliselt pagineerimata, 90, 169; ERA 3138, 1, 1678: 105.

raamatukogu teeninduspiirkond kattus Tammiku algkooli ringkonnaga ning selle Tudu osakond Tudu kooliringkonnaga (ERA R-1246, 1, 4: 4)

1922. aasta alguseks oli Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi raamatukogus 87 raamatut ning 1922. aasta lõpus 122 köidet. Uusi raamatuid osteti seltsi poolt eraldatud 1015 ja Haridusministeeriumi poolt eraldatud 985 marga ehk kokku 2000 marga (20 krooni) eest. Raamatuid laenutati lugejaile tasuta ning aastas 560 korral. Raamatukogu paiknes Roela valla koolimajas ning selle koguhoidjaks oli Roela algkooli juhataja Johannes Kask.¹²⁷ 1923. aastal määrati kogule taas riigipoolset toetust summas 2000 marka. Toetus anti ilmselt üle raamatutes, sest Muusikalis-kirjandusliku Seltsi juhataja E. Soone ja kirjatöötaja H. Uueni allkirjadega volitus andis J. Kasele volituse vastu võtta „*rahvaraamatukogule 1923 a. toetuseks määratud kahetuhande /2000/ marga eest eestikeelseid raamatuid*“. Tundub, et J. Kasel oli arvepidamine kogus olevate raamatute üle pisut segamini, sest kui ta 1923. aasta alguses teatas, et 31. detsembril 1922 oli kogus 122 raamatut, siis aasta hiljem leidis ta, et 1. jaanuaril 1923 oli kogus hoopis 110 raamatut. 31. detsembril 1923 oli kogus 134 raamatut ning aasta jooksul laenutati raamatuid 469 korda. 1924. aastal määrati seltsile riigipoolseks toetuseks 3000 marka (30 krooni).¹²⁸

Roela valla avalik raamatukogu

6. juunil 1924 võttis Riigikogu vastu Avalikkude raamatukogude seaduse, milles tehti kohalikele omavalitsustele alates 1925. aastast kohustuseks üleval pidada avalikke raamatukogusid. Selleks, et vältida olemasoleva raamatukogude võrgu dubleerimist, tegi Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing omavalitsustele ettepaneku loobuda uute raamatukogude rajamisest, vaid saavutada kokkuleppe olemasolevate raamatukogude pidajatega, et need võtaksid enda kanda avalike raamatukogude ülesanded ning saaksid selle eest endale omavalitsuse toetuse.¹²⁹

Foto 38. Roela valla algkool oli ka 1920.–1930. aastatel raamatukogu asupaik (RMF 105:338)

16. märtsil 1925 teatas Roela vallavalitsus Viru Maakonnaavalitsuse Haridusosakonnale, et Roela valla avalikuks raamatukoguks on Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi raamatukogu. Teatega kaasnevast tabelist selgus, et omavalitsuse poolt anti Seltsile raamatukogu toetuseks 6000 marka (60 krooni), millest 1000 marka (10 krooni) oli määratud majanduslikeks

¹²⁷ ERA 3138, 1, 1678: 104.

¹²⁸ ERA 3138, 1, 1756: 13, 67, 112.

¹²⁹ ERA 3138, 1, 1831: 350.

kulutusteks ning 5000 marka (50 krooni) uute raamatute ostmiseks. Kuna Tammiku Rahvaraamatukogu Seltsi põhikiri jäi ümber registreerimata, anti Seltsi raamatukogu üle Tammiku algkoolile, kuid „*raamatud, mis kooli kogusse ette ei ole nähtud, [on] vallavalitsuse korralduses*“. Kellele need edasi anti pole teada, kuid pole võimatu, et need läksid Roela KMS kogusse. Sellega on ehk ka kogu järsk kasvamine 128 raamatu võrra aasta jooksul. Tabelist selgus ka, et tegutsema oli hakanud Ädara raamatukogu Selts, mille raamatukogu asus Ädara külas Toomasseni ruumides ning selle koguhoidjaks oli Lonny Toomassen. Kuna Tudu jäi valla keskusest kaugemale, oli vallavalitsusel kavas avada sealses koolimajas raamatute väljaandmise punkt.¹³⁰

Tabel 6. Raamatute arvu muutused Roela avalikus raamatukogus¹³¹

Aasta	Raamatute arv	Riigi toetus	Seltsi/valla toetus	Laenutusi aastas
1921	70	1000 Emk		
1922	87	985 Emk	1015 Emk	560
1923	110 või 122	2000 Emk		469
1924	134	3000 Emk		
1925	150	6000 Emk	6000 Emk	
1926	271	6710 Emk	6000 Emk	910
1927	330	60 Ekr	60 Ekr	1075
1928		60 Ekr	60 Ekr	
1929	357	60 Ekr	60 Ekr	
1930	435	60 Ekr	60 Ekr	1543
1931			60 Ekr	
1933		60 Ekr	60 Ekr	
1934	u 750 (?)		60 Ekr	
1935		28 Ekr	40 Ekr	
1936			65 Ekr	
1937		39 Ekr	65 Ekr	
1938		23.11 Ekr	65 Ekr	
1939	747	27.33 Ekr	65 Ekr	2090
1940	782			
1942	u 900			
1943	799		20 RM	

1926. aastal asus raamatukogu endiselt koolijuhataja korteris ühes 20 m² suuruses toas, mis ei vastanud raamatukogu pidamise nõuetele. Raamatud olid paigutatud ühte kinnisesse kappi, milles oli viis jooksvat meetrit riuleid. Kapp oli raamatute hoiustamiseks piisavalt suur ning vastas raamatukogude kohta kehtivatele nõuetele. Raamatute kohta olid sisse seatud

¹³⁰ ERA 3138, 1, 1904: 92–93; ERA 3138, 1, 2040: 198p.

¹³¹ ERA 3138, 1, 1756: 112; ERA 3138, 1, 2040: 199p; ERA 3138, 1, 2105: 224p; ERA 3138, 1, 2175: 434, 440, 485p; ERA 3138, 1, 2524: 133, 246; ERA 3138, 1, 2594: 111, 183; ERA 3138, 1, 2666: 87; ERA 3138, 1, 2742: 79, 139p–140; ERA 3138, 1, 2817: 485; ERA 3138, 1, 2885: 203; ERA 3138, 1, 2883: 105–105p; ERA 3138, 1, 2885: 411p.

kaartkataloog ning raamatud olid nummerdatud vastavalt Avalikkude raamatukogude seadusele. Kogu oli avatud „7 päeva, nimelt igal päeval, millal keegi soovis“. Raamatute laenamine oli lugejatele tasuta, kogust laenati lugejale korraga kaks raamatut kaheks nädalaks ning viivist pidi üle aja käes hoitud raamatute eest maksma kolm marka päevas. Tundub siiski, et viimasest nõudest kinni ei peetud ehk olid siis kogu lugejad nii korralikud, et 1926. aastal ei nõutud kelleltki viivist ning raamatukogu ei saanud selle pealt mingit tulu. Kõik kogus olevad raamatud olid eestikeelsed. Kogu oma 365 päevase valmisoleku eest maksti raamatukoguhoidjale 1000 marka (10 krooni) aastas, ehk 83 marka 33 penni (83 senti) kuus. Raamatukogu tegevust juhtis kolmeliikmeline nõukogu, mille kinnitas vallavolikogu. Kuna volikogu protokolle pole säilinud, pole ka nõukogu liikmete nimed teada.

Registreeritud lugejaid oli kogus 46, kellest 17 olid mehed ja 29 naised. Vaatamata sellele, et lugejate hulgas ei olnud naised isegi kahekordses ülekaalus, laenutasid nad ometi kolm korda rohkem raamatuid kui mehed, naised 312 korda, mehed vaid 104. Tundub, et reeglist, kaks raamatut laenutajale korraga ei peetud alati kinni, sest raamatuid laenutati kokku 416 korda. Isegi iga kord kahe raamatu kaupa laenutades, pole kuidagi võimalik saada laenutuste arvuks 910, vaid 78 raamatut on antud liiast. Lugejate soolist koosseisu vaadeldes torkab silma, enamus lugejaid – kokku 39, neist 27 naist ja 12 meest – on nooremaealised, alla 30-aastased, kuna vanemate seas on neid ainult viis meest ja kaks naist. Mainimist väärib tõsiasi, et ühtegi lugejat polnud alla 15-aastaste poiste hulgas (tabel 8).¹³²

Tabel 7. Raamatute arvu muutus 1926. aasta jooksul liigiti ning nende laenutamine¹³³

Raamatud liikide järele	Raamatuid				Laenu- tusi
	Aasta algul	Tuli juurde	Kanti maha	Aasta lõpus	
Ilukirjandus	92	94	5	181	826
Üldteosed	10	4		14	16
Usu-, mõtte- ja kasvatusteadus	8	9		17	20
Ühiskonna- ja õigusteadus	3	1		4	4
Keele- ning kirjandusteadus ja kunst	6	1		7	6
Matemaatika, loodus- ja arstiteadus	14		2	12	6
Rakendusteadus		13		13	9
Maade- ja rahvasteteadus	4			4	9
Ajalugu	8	5		13	11
Lastekirjandus	5	1		6	3
Kokku	150	128	7	271	910

¹³² ERA 3138, 1, 2040: 198–199p.

¹³³ ERA 3138, 1, 2040: 198p.

Tabel 8. Roela avaliku raamatukogu lugejate arv, ealine ja sooline koosseis. 1940. aasta andmed on kevadest ning seal on esimesel kohal Roela MKS avaliku raamatukogu ja teisel kohal selle Liivaküla osakonna andmed¹³⁴

	Alla 15-aastased		15–19-aastasi		20–29-aastasi		30–39-aastasi		Üle 41-aastasi		Kokku		
	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	K
1926		8	4	10	8	9	2	2	3		17	19	46
1927			5	11	12	18	2	2	6		25	31	56
1930													78
1940			15/3		26/11		26/11				67/25		

1927. aastal raamatukogu korralduslikus tegevuses muutusi ei olnud. Juurde osteti 59 raamatut, millest 45 moodustas ilukirjandus, neli raamatut kuulus kategooriasse usu-, mõtte- ja kasvatusteadus ning kümme kategooriasse rakendusteadus. Aasta jooksul tehti 1075 laenutust, mehed laenasid raamatuid 191 korda ja naised kaks korda rohkem, 384 korda. Raamatukogu eelarve oli tasakaalus 141 krooni 26 senti, millest 60 krooni moodustas riigi ja 60 krooni valla toetus ning 21 krooni 26 senti saadi muudest sissetulekutest. Sellest kulus uute raamatute soetamiseks 110 krooni, raamatute köitmiseks 20 krooni, raamatukoguhoidja palgaks 10 krooni ja muudeks kuludeks 1 kroon 26 senti. 25. aprillil 1928 esitatud aruandele kirjutas raamatukogu nõukogu esimehena alla K. Vaher.¹³⁵

1930. aastal vastas J. Kask küsitluslehele raamatukogu tegevuse kohta 1929/1930. aasta, millest selgus, et Roela MKS-il puudus vallavalitsusega leping avaliku raamatukoguteenuse osutamiseks. Raamatukoguhoidja nimetas ametisse seltsi juhatus, kes maksis ka osa tema palgast, mis oli 1929/1930. aastal 20 krooni.¹³⁶ Leping vallavalitsuse ja Roela MKS vahel seltsi raamatukogu avaliku raamatukoguna pidamiseks sõlmiti alles 15. jaanuaril 1935.¹³⁷

29. märtsil 1930 teatas Roela MKS juhatuse esimees J. Kask Viru Maavalitsuse Haridusosakonnale, et seltsi juhatuses on vastu võetud Maavalitsese Teatajas avaldatud „*seltsi raamatukogu toimkonna kodukord ja raamatute tarvitamismäärused*“, mille §1 kõlas järgmiselt: „*Roela Muusika-Kirjanduse Seltsi raamatukogu asub Roela koolimajas ja on avatud üks kord nädalas, igal laupäeval kella 14–20ⁿⁱ*“. ¹³⁸

1935. aasta suvel esines Tudu Vabatahtlik Tuletõrjeühing Maakonnaavalitsuse ees sooviga asutada Tudusse avalik raamatukogu. Kuna Roela vallavolikogu oli asjaga päri, asutatigi Tudu VTÜ avalik raamatukogu alates 1. oktoobrist 1935. Kuna valla eelarvest eraldi toetust Tudu

¹³⁴ ERA 3138, 1, 2040: 199; ERA 3138, 1, 2105: 224; ERA 3138, 1, 2175: 484; ERA 3138, 1, 2883: 105.

¹³⁵ ERA 3138, 1, 2105: 223–224p.

¹³⁶ ERA 3138, 1, 2248: 152.

¹³⁷ ERA 3138, 1, 2524: 134.

¹³⁸ ERA 3138, 1, 2175: 233.

VTÜ raamatukogule polnud siis enam võimalik anda, võeti selleks Roela MKS-ile mõeldud toetusest 20 krooni. Riigi toetust Tudu raamatukogu sel aastal veel ei saanud.¹³⁹

1939. aastal oli Roela MKS-i avalikul raamatukogul osakond, mis paiknes Liivakülas Voldemar Moori talus.¹⁴⁰

1938. aastal tõstatas Haridusministeeriumi Noorsoo ja Vabahariduse Osakond küsimuse valdades asuvate seltsidele kuuluvate avalike raamatukogude ülalpidamiskulude katmise kohta valdade poolt. Teiste hulgas oli negatiivse näitena esitatud ka Roela vald, milline andis Roela MKS raamatukogule ülalpidamiskuludeks ainult viis krooni. Vallavalitsuse väitel oli selts „senini rahul olnud saadud toetusega ning katavad ettetulevad kulud ise“.¹⁴¹

Raamatukogu 1939/1940. aasta aruande järgi oli seal tööl üks palgaline ja üks vabatahtlik meessoost raamatukoguhoidja. Roela MKS-i raamatukogus oli alates 1. aprillist 1934 palgalisena ametis Roela küla Vilkese talu peremees Leon Piirsalu (enne eestist Prillop), kes sündis Roela vallas 18. veebruaril 1911 ja suri 27. juulil 2008 ning maeti Rakverre. Ta oli lõpetanud Roela 6. klassilise algkooli ning võtnud osa ühest raamatukogunduse alasest kursusest, ta oli olnud Isamaaliidu liige ning määratles end taarausulisena. Teine, vabatahtlik raamatukoguhoidja oli ilmselt Liivakülas raamatukogu osakonda pidav V. Moor. Kui palju raamatukoguhoidjale palka maksti, aruandest ei selgunud, sest seal ära toodud raamatukogu eelarves polnud koguhoidja palka märgitud. Ilmselt tuli see otse seltsi eelarvest. Ühes raamatukoguhoidja vahetumisega oli raamatukogu kolinud koolijuhataja korterist ühte klassiruumi, kus muidu toimus õppetöö. Seetõttu oli kogu lahti pühapäeviti kella 13.00–14.00. Igale kasutajale laenati korraga välja kolm raamatut kolmeks nädalaks. Raamatukogu nõukogu (toimekonda) juhatas aruandeaastal E. Lauri.¹⁴²

Kui võrrelda 1926. aasta andmetega, siis oli ilukirjanduse osakaal kogu raamatute hulgas märgatavalt tõusnud. Kui 1926. aasta alguses (tabel 7) oli ilukirjanduse osakaal kõigist raamatutest 61,33% ja aasta lõpus, pärast Tammiku kogu lisandumist 66,8%, siis 1939. aasta aprilli alguses oli see 72,3% ning 1940. aastal samal ajal 74,7%.¹⁴³

Tabel 9. Viis kõige loetavamat raamatut ilukirjanduse kategooriast ja viis kõige loetavamat raamatut aimekirjanduse kategooriast laenutuskordade järgi aruandeaastal 1939/1940¹⁴⁴

Jrk nr	Autor	Raamatu pealkiri	Laenutuskordi
--------	-------	------------------	---------------

¹³⁹ ERA 3138, 1, 2594: 114–116p, 118–119p, 183.

¹⁴⁰ ERA 3138, 1, 2817: 161.

¹⁴¹ ERA 3138, 1, 2817: 426, 434.

¹⁴² ERA 3138, 1, 1116: 16p; ERA 3138, 1, 2883: 105–106p; ERA 3138, 2, 218: 78.

¹⁴³ ERA 3138, 1, 2040: 198p; ERA 3138, 1, 2883: 105.

¹⁴⁴ ERA 3138, 1, 2883: 105p.

Ilukirjandus			
1.	Enn Kippel	Kui Raudpea tuli (1937)	18
2.	Albert Kivikas	Nimed marmortahvlil (1936)	16
3.	Pedro Krusten	Pime voorus (1938)	16
4.	August Jakobson	Metsalise rada (1936)	15
5.	August Mälk	Õitsev meri (1. trükk 1935, 2. trükk 1936)	15
Aimekirjandus			
1.	Fridtjof Nansen	Suuskadel läbi Gröönimaa (1938)	10
2.		K. Päts – Tema elu ja töö (1934)	8
3.	Oskar Luts	Mälestused, VIII (1936)	7
4.	Andrè Maurois	Inglased (1936)	7
5.	Friedebert Tuglas	Teekond Hispaania (1918)	7

3. Roela kultuurielu saksa okupatsiooni ajal (1941–1944)

Saksa okupatsiooni ajal elu mõnevõrra normaliseerus ning jätkus enam vähem samast, kus see nõukogude ajal seisma jäi. 1942. ja 1943. aastal toimus sõda Eesti piiridest piisavalt kaugel, et selle võis peaaegu unustada ning loota, et ehk läheb mööda... Tõsi küll kõigist Roela MKS-i ettevõtmistest jäi ainsana ellu raamatukogu.

Seltsielu

Saksa okupatsiooni ajal Roela MKS-i ei taastatud, kuid kultuuriline elu piirkonnas jätkus. Roela seltsimaja tuli 1941. aasta suvesõja sündmustest välja tervena ning puutumatuna. 1941. aasta lõpul oli maja hooldajaks J. Vagur (enne eestist Vakker). Paraku põles seltsimaja 1942. aasta kevadel maha. Minu isa Heino Trummi (küllap oma vanemate suust kuulnud) sõnul: „*Seevli Ants ja Truupõllu Peeter mängisid tikkudega ja põletasid selle 1942. aastal maha*“. Ka Virumaa Tuletõrjebrigaadi pealiku Richard Heinrich Tammet manitses lapsevanemaid Roela seltsimaja põlengut näiteks tuues: „*Siin sai tuli alguse laste kätest [...] tulitikut tuleb laste eest peita, kuna lapsed mängides võivad saata korda suuri kahjustusi*“.¹⁴⁵

Vaatamata seltsimaja hävimisele tegutses Roelas 1942. aasta augustis segakoor, millesse kuulus 17 lauljat, üheksa meest ja kaheksa naist. Koori tase oli keskmine ning selle tegevust pidasid üleval lauljad oma vahenditest.¹⁴⁶ Üksikuid teateid oli ka segakoori esinemistest, kuid pasunakoori ja näiteringi esinemise kohta ajakirjanduses ja arhiiviallikates teated puudusid. 29. novembril 1942 näiteks, esines Roela segakoor J. Kase juhatusel Viru-Jaagupi kirikus esimesel Kristuse tulemise püha jumalateenistusel.

Raamatukogu

Ka Roela raamatukogu elas 1941. aasta sõjasündmused kadudeta üle.¹⁴⁷ 1942. aasta veebruarikuu seisuga oli kogus umbes 900 raamatut hinnaga 2000 krooni, mis paiknesid neljas kapis. Raamatukoguhoidjaks oli 18. veebruaril 1911 Roela vallas sündinud taluomanik Leon Piirsalu, kes oli oma sõnul taarausuline. Ta oli lõpetanud Roela 6. klassilise algkooli.¹⁴⁸

Nõukogude võimu ajal osa raamatuid raamatukogust vastavalt Eesti NSV Sisekaitseülemale Harald Habermanni otsusele Nr.1501-Sk kogudest siiski kõrvaldati:

„22“ augustil 1940.a.võtnud arvesse, et Eesti NSV kodaniku üks põhiõigustest on õigus õppimiseks, missugust õigust kindlustab temale peale rajatava sotsialistliku

¹⁴⁵ Kommunistide hävitustöö Virumaa tuletõrjes. – Virumaa Teataja, 1942, nr 54.

¹⁴⁶ ERA 3138, 2, 219: 96.

¹⁴⁷ ERA 3138, 2, 218: 35.

¹⁴⁸ ERA 3138, 2, 218: 78.

hariduskorralduse, ajakirjanduse ja raamatute kättesaadavaks tegemise rahvale, mille kaudu kodanik võib ammutada teadmisi sotsialistlikust kultuurist ja selle ülesehitamisest. Praegu aga leidub meil raamatukogudes, [...] hulgaliselt reaktioonilist kirjandust, mille ülesanne on sundida rahvast unustama revolutsiooniga kätte võidetud võitluse ja organisatsiooni vormid, need rikkalikud ja mitmekesised ideed ja loosungid, mille juhtimisel rahvas sammub vastu sotsialismile.

Kuna selline sureva klassi huvisid kaitsev kirjandus raskelt rikub NSV Liidu kodaniku põhiõigust, asendades õigeid sotsialistlike teadmisi väärteadmistega, ning kuna sellise mürgise aseaine levitamine kodanikkude laiemates hulkades võib tekitada õigustatud meelepaha ja seltskondlikku ärevust, mispärast [...] otsustasin:

kõrvaldada müügilt ja levitamiselt kõik

- 1. NSVL vastane laimu- ja ässituskirjandus.*
- 2. Suurkodanlist kurnajate ideoloogiat ja ekspluateerimist propageeriv ja õigustav kirjandus.*
- 3. Šovinistlik rahvuslikku viha ja vaenu õhutav kirjandus.*
- 4. Igasugune usuline kirjandus, mis rahva usutunnete kaudu taotleb rahvavaenulisi poliitilisi sihte.*

Kõrvaldamine puudutas nii raamatuid kui ka ajakirju, ilu- ja aimekirjandust, selle teostamise eest vastutasid raamatukogude juhatajad. Kõrvaldamine pidi teostuma 1. septembriks 1940.¹⁴⁹ Kui palju raamatuid Roela valla raamatukogust kõrvaldati pole teada, kuid 1942. aasta kevadel teatas Eesti Omavalitsuse Haridusdirektooriumi Rahvakasvatuse osakond, et nende kätte oli antud 1940–1941. aastal „*bolševike poolt avalikest ja kooliraamatukogudest kõrvaldatud raamatuid*“, mille hulgas oli ka üks Roela Muusikalis-kirjanduslik Seltsi kogusse kuulunud raamat, mis lubati seltsi poolt volitatud isikule välja anda. Kaks raamatut oli tagasi saada Roela valla algkoolil ja 20 Roela Tammiku algkoolil.¹⁵⁰

Kadudeta ei möödunud raamatukogudele ka Saksa okupatsiooni aeg. 1942. aasta jaanuaris saadeti raamatukogudele vallavalitsuste kaudu ja anti allkirja vastu üle kaheosaline Eesti raamatukauplustest ja avalikest raamatukogudest kõrvaldamisele kuuluva kirjanduse nimestik, mille alusel eemaldati raamatukogudest sinna nõukogude ajal soetatud raamatuid. Raamatukogude avamine lugejaile oli lubatud alles keelatud raamatute kogust kõrvaldamisel.¹⁵¹

¹⁴⁹ ERA 26, 3, 762: pagineerimata.

¹⁵⁰ ERA 3138, 2, 218: 126, 131.

¹⁵¹ ERA 3138, 2, 218: 211, 185.

Eesti Omavalitsus jätkas Eesti Vabariigi ajal toiminud toetusrahade jagamist raamatukogudele ning 1943. aasta märtsis eraldati Roela valla kahele avalikule raamatukogule (Roela ja Tudu) kummalegi raamatute ostmiseks toetust 20 riigimarka.¹⁵²

Kui sõjaeelsel ajal oli köitmata raamatute laenutamine keelatud, siis sõja ajal, mil oli raskusi köitematerjali saamisega, lubati „*laenutada erandina ka köitmata raamatuid kuni 6 korda iga köidet, kattes raamatu enne laenutamist paksema kaitsepaberiga, et säilitada selle kaaned kuni köitmiseni puhtaina. Kui raamat kannatab välja rohkem kui 6 laenutust, võib teda laenutada seni, kui ta on veel köitmiskõlvuline*“.¹⁵³

1943. aasta lõpus oli Roela avalikus raamatukogus 799 raamatut, mis näitas umbes saja-raamatulist vähenemist. Osaliselt tingis seda ilmselt nõukogudeaegse kirjanduse kõrvaldamine kogust.¹⁵⁴

Virumaa koolide inspektor Märt Meose 1944. aasta alguses antud hinnangul võis maakonna avalike raamatukogude tegevust sõja ajal, „*võrreldes Eesti omariikluse aja tegevusega [...] nimetada ainult kiratsemiseks*“. Tundub, et Roela raamatukogu tuli vaatamata sõjale toime teistest paremini, sest mitmed põhjused, mis teiste kogude tegevust pärssisid olid Roelas olemata. Raamatukoguhoidjaks oli endiselt juba sõjaeelsel ajal sama ametit pidanud L. Piirsalu ning raamatukogu ruumid olid samad, mis enne sõda. Ainsaks tõsiseks takistuseks raamatute laenutamisel, mis ka Roela raamatukogu tegevust kindlasti pidurdas ja lugejate arvu vähenemist põhjustas, oli valgustuspetrooleumi puudus raamatukogus, eriti aga kodudes.¹⁵⁵ „*Nagu kuulda, on mõnel pool Roelagi mehed esiisade kombel lambarasva põletamisele asunud. Siin on toimitud väga lihtsalt. Jätkub lambarasvaga täidetud plekk-karbikesest ja sinna sisse pistetud tahiotsast, et kahe- kuni kolmeküünlalist elektripirni saada*“.¹⁵⁶

Roela valla rändraamatukogu

1941. aasta lõpul korraldas Eesti Rahva Ühisabi (ERÜ)¹⁵⁷ aktsiooni „Linn kingib maale vaimuvara“, mille käigus annetati ERÜ-le 41 946 raamatut. 1942. aasta talvel koguti veel umbes 12 000 raamatut aktsiooniga „Maa kingib linnale puid, linn – maale raamatuid“. 1942.

¹⁵² ERA 3138, 2, 218: 357, 371p.

¹⁵³ ERA 3138, 2, 289: 112.

¹⁵⁴ ERA 3138, 2, 289: 140p.

¹⁵⁵ ERA 3138, 2, 289: 142.

¹⁵⁶ Roela põllumees kohendab toas ja toimetab väljas. – Wirumaa Teataja, 1942, nr 133.

¹⁵⁷ ERÜ oli Eesti Omavalitsuse haldusalas septembris-oktoobris 1941 rajatud hoolekandeorganisatsioon, mille ülesanneteks oli NSV Liitu viidud ja teadmata kadunud isikute registreerimine, nende perekondade, sõjas kannatada saanute, Saksa armees teenivate eestlaste, sõjas langenute ja haavata saanute perekondade ja majanduslikku abi vajavate perekondade eest hoolitsemine, arstiabi korraldamine, emade ja lapse eest hoolitsemine, noorsoo eest hoolitsemine, rahva tervishoiu üldine korraldamine, Eesti vabastamisel langenud Saksa sõdurite haudade korrastamine ja sidemete loomine nende omastega.

aasta novembriks olid kõik annetatud raamatud arvele võetud ja köidetud ning neist moodustati rändraamatukogud, mis anti vastavalt 12. novembril 1942 avaldatud Eesti Omavalitsuse Haridusdirektooriumi Rahvakasvatustalituse ringkirjale 1943. aasta alguses üle maavaldadele.¹⁵⁸ Teiste hulgas sai 40 raamatust koosneva rändraamatukogu ka Roela vald (tabel 10). Olgu öeldud, et 13. märtsi 1942 seisuga oli Roela valla ERÜ toimikond eespool nimetatud puude andmise aktsiooni käigus parimana Virumaa ERÜ komiteele üle andnud 95 tihumeetrit küttepuid, mis oli 15 tihumeetri võrra rohkem, kui neile ette nähtud norm.¹⁵⁹

Rändraamatukogude organiseerimise kava järgi oli valla raamatukogu, millele rändraamatukogu komplekt üle anti, kohustatud seda laenama ka teistele samas vallas asuvatele raamatukogudele, organisatsioonidele ja koolidele. Laenutusaeg oli tavaliselt kolm kuud, mille järel pidi rändraamatukogu tagastama valla raamatukogule. Teiste nõudluste puudumisel selle raamatute kasutamiseks, võis rändraamatukogu juhataja kasutaja suulise või kirjaliku taotluse alusel laenutuse tähtaega pikendada. Rändraamatukogu kasutajate ja laenutuste kohta peeti päevikut ning aasta lõpul esitati Haridusdirektooriumile maakonna koolivalitsuse kaudu laenutuste aruanne. Rändraamatukogu raamatuid oli keelatud kanda valla raamatukogu põhinimestikku, neid nummerdada ja tembeldada oma raamatukogu templiga. Rändraamatukogu fondide vahetamist valdade vahel korraldas Rahvakasvatustalitus.¹⁶⁰

Tabel 10. Roela valla rändraamatukogu raamatute nimestik¹⁶¹

Nr	Autor	Pealkiri	Nr	Autor	Pealkiri
1	Heller, F.	Keisri vana rüü	21	Kallas, A.	Võõras veri
2	Ariste, P.	Vene keele hääldamine	22	Luts, O.	Vähkmann ja Ko
3		Eesti arvudes	23	Metsanurk, M.	Epp
4	Bornhöhe, Ed.	Kuulsuse narrid	24	Kallas, A.	Hundi mõrsja
5	Kipling, R.	Mees, kes tahtis olla kuningas	25	Meyer, C.	Munga pulm
6	Metsanurk, M.	Toho-Oja Anton	26	Williamson	Ajaloo saladus
7	Loti, Pierre	Naine haaremist	27	Andra, J. C.	Greeka muinaskangelased
8	Grünfeldt, P.	Minevikku jälgimas	28	Vilde, Ed.	Kui Anija mehed Tallinnas käisid
9	Shaw, B.	Südamemurdmise maja	29	Pitka, Joh.	Minu mälestused II
10	Kivikas, A.	Mihklipäev	30	Wiggin, K. D.	Päikeseoja Becky
11	Roht, R.	Kurgsoo	31	Ring, B.	Peik

¹⁵⁸ ERA 3138, 2, 218: 46–47; Linn kinkis maale vaimuvara. – Postimees, 1942, nr 53; Maale 150 rändraamatukogu – Wirumaa Teataja, 1942, nr 140.

¹⁵⁹ Virumaa toetab linna. – Wirumaa Teataja, 1942, nr 29.

¹⁶⁰ ERA 3138, 2, 218: 242–243.

¹⁶¹ ERA 3138, 2, 218: 270.

Nr	Autor	Pealkiri	Nr	Autor	Pealkiri
12	Uspenski, L.	Heraklese 12 vägitööd	32	Stevenson, R. L.	Varanduse saar
13	Vilde, Ed.	Kogutud teosed	33	Hanko, A.	Oli kord
14	Luts, O.	Ants Linter	34	Oengo, J.	Üle Atlandi
15	Gyp	Mu sõber Pierrot	35	Mälk, A.	Surnud elu
16	Salminen, T.	Vabrikutüdruk	36	Roht, R.	Maa
17	Lintrop, J.	Nutt ja naer	37	Tagore, R.	Laevahukk
18	Saal, A.	Vambola	38	London, J.	Valgekihv
19	Valtonen, H.	Söerist	39	Reed Morn	Kastreerit elu
20	Rumor, K.	Sammud kaduvikku	40	Rolland, R.	Noored armastajad